

BES^eDA

E L E K T R O N S K A K N J I G A

Josip Jurčič

Grad Rojinje

O M N I B U S

BESeDA

Josip Jurčič

GRAD ROJINJE

*Elektronska izdaja v sodelovanju
z založbo Karantanija*

To izdajo pripravil

Franko Luin

franko@omnibus.se

ISBN 91-7301-306-4

beseda@omnibus.se

www.omnibus.se/beseda

VSEBINA

I. HUDODELSTVO	4
II. DRVAR IN NJEGOV SIN	17
III. V GRADU	25
IV. V KOČI PRI KOLPI	34
V. ČUDEN DOGODEK NA ROJINJU	42
VI. GOSPODAR IN HLAPCI	49
VII. VESELEJŠA LETA	58
VIII. ZASLUŽENA KAZEN	67
IX. KONEC	75
JOSIP JURČIČ (1844 – 1881)	83

I. HUDODELSTVO

Leta 1593. meseca junija so se Slovenci zadnjikrat zbrali, da bi odgnali Turka, svojega groznega nadlegovalca, ki skozi dvesto let ni dal deželi miru ne pokoja. Andrej Turjaški, žlahtnik stare rodovine, bil je tisti mož, ki je pod svojo zastavo priklical zlasti kranjske korenjake v obrambo in zaslombo domačije proti sovražnikom, ki so pod poveljstvom Hasana, kakor pravljica govori, k mohamedanski veri odpadlega krščanskega meniha, v velikanskem številu valili se skozi Hrvaško. Le malo število vojščakov je mogel Turjaški med Slovenci nabrati, cvet prebivalcev je bil že v prejšnjih stiskah in v brezkončnem vojevanju poginil. Še manjše število so mu poslali Hrvatje na pomoč, tako da je, do Siska prišedši, komaj 4000 mož imel; Turki pak so bili petkrat močnejši. Tako so se zgrabili in bili slavno bitvo pri Sisku, katera se je sosebnost zavoljo hrabrega in pogumnega duha, s katerim so se Kranjci skazali, med njimi pa v prvi vrsti vitez Ravbar s Kravjaka, končala Jugoslovonom na slavo, Turkom pa v pogubo. Večidel so Turki ali na bojišču padli ali se v Kolpi potopili ali pa na begu poginili. Med ubitimi je bil tudi turški poveljnik Hasan

sam, iz čigar dragocene obleke so dali napraviti mašni plašč in ustanovili v Ljubljani večno mašo na svetega Ahacija dan kakor obletnico in večni spomin one zmage, zaradi katere je imela Kranjska s sosednimi deželami za zmeraj mir pred večjimi napadi turških razbojnikov.

Bilo je kake dni po bitvi pri Sisku. Vojska se je razhajala po dovršenih opravkih na vse strani.

Samotno sta jezdila dva vojaka ob Kolpi navzgor. Prvi je bil kakih petinštirideset let star, životen in močen. Obraza ni bil lepega; podolgasto lice in čez mero velik nos sta ga kazila; vendar je sijala neka prijaznost možu iz oči, ki je bila priča dobrega njegovega srca. Jezdil je velikanskega konja, dobro rejenega, in ročnik na meču mu je bil s srebrom in zlatom okovan. Tudi po drugi obleki soditi, je moral biti iz plemenite rodovine. To je bil France Rojar, lastnik grada Rojinja in gospodar petih vasi v zakotnem kraju Dolenjskega. Ko je slišal, da je dežela v zadregi, bil je on prvi z devetimi hlapci, ki se je pridružil trumi, katero je peljal Ravbar proti Sisku. France Rojar je bil stare rodovine. Njegovi pradedje so bili iz ljudstva in, šele ko so se posebno v turških bojih in cesarskih vojskah poslavili, dobili so plemenito ime in nekaj ž njim vred, nekaj pa pozneje premožno domovanje. France nikakor ni hotel biti slabejši od svojih dedov; zato ni pomišljal, kaj mu je storiti: ali varovati mlado

ženo doma in sedemletno njeno pastorko ali pa opasati meč in pomoči domovini k splošnemu blagru. Bil je zdaj vdručič oženjen. Od svoje prve žene je imel majhno hčer, ljubo dekletce, ki je imela vso tiho in mirno očetovo naturo. Ko pa je njena mati umrla, videl je France v svoji samiji, da je sila dolgočasno, ako ni gospodinje v hiši, in tudi hčerki bi bil rad drugo mater pripeljal. Zato je, čeravno že postaren, vzel v drugi zakon mlado hčer nekega daljnega soseda. Ali poslednji dve leti, odkar je bil vdručič oženjen, moral je sam sebi spoznati, da je bilo med vsemi dejanji v njegovem življenju to poslednje najnespametnejše. Zakaj ne samo da je bila ženska ohola in prepirljiva, da mu je prinesla nepokoj in nesložnost v hišo, da je bila sem ter tja celo spačene nature, ampak moral je celo imeti ženo, ki ga ni ljubila, njegovega otroka pak kakor prava mačeha še po strani gledala, čeravno svojih ni imela. Zato ni čuda, da je France rajši pustil po krvavem dnevu svoje hlapce, kar jih ni v boju padlo, vitezu Ravbarju, sam pak se je napoltil domov le z enim spremljevalcem.

Poglejmo zdaj še drugega izmed naših vojniki. Ta je ravno nasprotnega videza, srednje, šibkejše postave, čednega obličja, mladega lica in nekako živih oči, tako da bi bil na prvi pogled poprej človeku vseč ko stari njegov tovariš. Opravljen je še skrbneje ko oni. Vendar natančni opazovalec bi bil zapazil, s kakimi lisičjimi in

hudobnimi pogledi se je zdaj in zdaj oziral na svojega tovariša; bil bi dalje opazil, da nima nikjer nobene obveze ne rane, celo na obleki nobenega vojnega madeža, da je njegovo orožje vse gladko in nepoškodovano. Iz vsega tega se ni dalo soditi, niti da ima dobro srce in ne da je pogumen in hraber v boju. Vilibald Polut — tako je bilo mladeniču ime — bil je Francu po njegovi prvi ženi nekaj malega v rodu in, ker so mu bili starši brez premoženja zgodaj v mladosti umrli, vzel ga je bil on v svojo hišo in ga je imel skoraj kakor svojega sina.

»Povej mi po pravici, Vilibald,« pravi starejši mlajšemu tovarišu, »kajne, da si šel nerad z menoj v boj?«

»Zakaj?« vpraša mladenič in gleda v tla.

»Spoznal sem, da bi bil ti rajši ostal pri domu; to mi pa nikakor ni bilo povšeči. Današnji čas mora človek biti za vse; boja se mož ne sme ogibati, kadar ga je treba. Nočem sicer, da bi za vsako malenkost za orožje prijel, vendar nekaj možatega se te mora prijeti. Tudi v bitvi mi nisi bil pogodu.«

»Ali nisem delal tako ko drugi?« pravi Vilibald nevoljen.

»Ne vem. Zakaj si vedno za menoj stal in bolj na mene pazil ko na sovražnika?« pravi France in ostro pogleda mladeniča.

»V mojih letih se mora človek vsaj malo bati za življenje. Na vas pa sem se moral včasih ozreti, ko ste tako divje in brez premisleka rinili med sovražne vojske.«

»Če ni bilo nič drugega!« pravi vitez nekako zamolklo.

Oba jezditata potem tiho dalje. Vilibald je delal, kakor bi poslednjih besed ne bil razumel; vitez pak je temnega čela spodbodel konja in se zamislil.

»Vilibald,« spregovori starejši čez nekaj časa, »zdaj ti bom rekel dve besedi naravnost iz srca. Ko sem te jaz na prošnjo svoje rajnice v hišo vzel, bil si ti ves drug. Hotel sem te imeti kakor sina in, ko bi lastnih sinov ne imel, namenjen si bil ti, da boš dobil po meni moje ime in premoženje. Ko sem se pa vdrugeč oženil, spremenil si se ti popolnoma. Tako si nekako tih in potuljen proti meni, da ne razumem kako in kaj. Zdi se mi prav, da me ne vidiš lahko.«

Stari je pri tem govorjenju gledal resnobno predse v konjevo grivo.

Ko je končal, spoznal bi bil kdo tretji na postranskem hudobnem očesu mladeničevem, da je starejši resnico govoril. Vendar je Vilibald dejal:

»To ni res, kar pravite. Jaz vas — ljubim tako kakor hvaležen človek.«

»Hej, tvoj jezik sam mi priča, da me sovražiš. Težko se ti je izgovorila beseda ›ljubim‹, zato ker je laž.«

»Morda me pa vi ne morete trpeti in zato tako govorite!«

»Fant, uči se svoj jezik brzdati; morda boš moral še dolgo živeti in učili te bodo drugi ljudje drugače ko jaz. Kako se predrzneš meni sovraštvo do tebe očitati? Morda je bilo to sovraštvo, da sem te, ko nisi imel nobenega človeka, preredit in odgojil, kakor bi te tvoj oče ne bil? Morda je to sovraštvo ali nestrpnost, nehvaležnik, da sem te že odraščenega v hiši obdržal tudi potlej, ko si očitno svojo malopridnost in nehvaležnost do mene pokazal?«

Te besede je vitez resnobno govoril; mladenič pa jih je poslušal z mrzlim in najnavadnejšim obličjem, kakor bi hotel reči: »Kaj mi je do tega, kar praviš, stara šema!« Ravno to je staremu še bolj gnalo žolč v kri.

»Vi me samo obdolžujete, skazali mi niste še nobene reči,« pravi Vilibald z isto malomarnostjo.

»Ali ne kaže že to tvoje obnašanje proti meni, da resnico trdim? Brez vzrokov jaz ne govorim nikdar. Če boš ti s tako poštenostjo in zvestobo prehodil svet in svoje življenje, bodi vesel; želim ti to iz vsega srca, zaupam ti pa ne veliko. Sicer bi pa moral vedeti in čutiti, da ni na meni opravičevati se proti tebi, da ni meni skazovati, ampak tebi. Povem ti zdaj obenem, da boš mojo hišo enkrat za vselej zapustil. Star si dovolj, išči si sreče drugod. Ko bi imel srca kaj, moral bi mi biti za te dobrote

hvaležen, ki si jih užil od mene. Razloge sem ti povedal, zakaj to hočem imeti, nekatere pa sam lahko veš bolje ko jaz; zato pa nočem govoriti o njih.«

Mladenič zopet zaničljivo s strani pogleda svojega dobrotnika in mrmra sam predse: »Najbrž bom jaz dalje v tvoji hiši ostal ko ti, stari suhoparnik!«

»Če hočete že tako imeti, zapustil bodem vašo hišo, kjer me videti ne morete,« pravi Vilibald. »Ali mi boste dovolili posloviti se pri milostni gospe?«

Pri tem vprašanju je zopet vitezu lice zardelo.

»Pri nji nimaš nič opraviti; meniti se nimaš ž njo nič. Da ti tudi to povem, zdi se meni in še izmed služabnih ljudi v hiši marsikomu, da si imel ti več govoriti ž njo, kakor prav. Tega pa jaz ne morem trpeti in že pred vojno sem misel imel, katero sem ti zdaj izrekel, da si pojdeš drugam po svetu boljšega očeta iskat. In da boš vedel,« — pravi vitez s povzdignjenim glasom — »da boš vedel, da te poznam v globino tvojega malovrednega bitja, ti bi bil nemara rad videl, da bi bil jaz v boju poginil; in če hočem izreči najtežjo in najgrenkejšo misel, ki me že vse dni od boja sem navdaja: ti bi bil sam k mojemu pogubljenju pripomogel. Ni se ti treba izgovarjati. Jaz sam želim in verujem, da so moje zares težke misli prazne, kakor zelo me že tudi tvoje čudno obnašanje med bojem hoče utrjevati v njih.«

Mladenič sam je po teh besedah, nekako zamolklo izgovorjenih, obledel, bodisi da hudobnež ni mislil, da bi ga bil vitez tako globoko pregledal in njegove najskrivnejše namere spoznal, ali pa da se je bal hujšega nastopka Francetove jeze, ker je vedel, da je telesno stari veliko močnejši od njega in da v tedanjem času smrtno maščevanje ne bi bilo nič nenavadnega niti neslišanega. Vendar ni skušal opravičiti se tega strahovitega obdolženja. Starejši jezdec je morda spoznal, kaj je v trenutju gnalo mladeniču kri v lica, ker je dejal:

»Pač bi ti bil marsikdo med nami v prejšnjem in celo še v zdanjem času vso drugo kazen naklonil. Ne bi bil te samo iz hiše spodil, ampak — že veš, kaj imam v mislih. Od mene pa se nimaš bati ničesar. In kadar bom slišal, da si se po svetu dobro nosil, da si spoznal človekovo nalogo v življenju in prisvojil si kreposten in možat značaj, potem imaš pri meni še vedno pribežališče in zavetje bolj ko vsak drug. Zdaj sem ti povedal vse in naj bode mir besedi. Vrni se z menoj za toliko, da ti dam tvoje reči. Dobiš mojega najboljšega konja in popotnico, potem pa misli in išči, kje te sreča čaka. To je moja zadnja beseda, zato molči.«

Rekši, spodbode konja in v diru jahata ob otožno de-roči Kolpi bližnjemu gozdu naproti. Sonce je stalo na višku svojega tira in je pripekalo z vso vročino svoje poletne moči. Kraj je bil samotnen; le malokje se je prikazala

gruča hišic, ponižna vasica ubogih slovenskih kmetov, ki se še zdaj niso bili popolnoma otresli prirojenega in v prejšnjih dneh zopet ponovljenega strahu pred starim strašnim sovražnikom svoje zemlje in vere. Marsikaka ženica je, blagoslov v srcu in na jeziku, izza ogla lesene kočice gledala za jezdecima vojakoma, ki sta tudi pomagala, da so vruga odpodili in tako njeno domačijo in njeno dete rešili iz nevarnosti in pogube. Zopet tam ju je, domov jezdeča, videla mlada žena in solze so ji polile tožeče oči, kajti mislila je: »Če bode pač in kdaj pač se bode vrnil moj mož poročeni? Kaj bom reva vdova počela in kaj bode dete, nama rojeno, sirota počelo, ako so njega ubili!« Ponosno in grozeče pak so v oblake moleli trdni in skalnati gradovi po bližnjih in daljnih hribih in gričih, stanovanja moči in oblasti, pravice in krivice, zaslombe in zatiranja v prejšnjem in ondanjem času, dandanes v razvalu in podrtiji le žalostne priče nekdanjih čudovitih dni. Vrata in druga vhodišča v ta silovita zidovja so bila zaprta in resnobno je bilo videti čuvaja koračiti nad strmim robom trdnjave in zreti v daljavo po ljubljeni deželi: vse to znamenje, da je bil vrag v zemlji in gospodar grajski zdoma.

Tiho sta bila prijezdila naša jezdeca globoko v gozd.

Mislil je vsak sebi; starejši ni hotel govoriti, mlajši pak ali si ni upal ali pa je bil trdovraten dovolj, da mu ni bilo

mar za resnobne in ostre besede, katere bi bile marsikoga vse drugače pretresnile.

Debela hraščina je rastle okoli in okoli in košate veje so molele na ozko kolovozno pot, po kateri sta se oba vojaka zdaj počasno, zdaj v lahkem diru dalje pomikala. Gladkopernate bukve so si v vetru šepetale, kako dolgo že ni bilo v gozdu slišati drugega ko cvileča kola kmečkega drvarja ali zamolkel korak temnega oglarja, ki je s sekiro na plečih mimo gredé skrivno Bogu potožil svojo revo, sužnost in nadložno pokorščino neusmiljenemu graščaku.

»Tukaj bom jaz odjahal,« pravi France Rojar in pokaže na lepo tratino pod hladnim gabrjem, kjer se je voda stekala iz skalnatega jarka in se zbirala v majhni lužici. »Konja sta žejna, tu se da napojiti.«

Vilibald ni odgovoril nič, skočil je še on s konja, snel mu penaste železne uzdnice iz gobca in ga peljal do vode.

»Konja mi boš pregrel; ali ne vidiš, da je ves vroč? Pusti ga, naj se toliko pase, da se ohladi. Potreboval ga boš še po svetu.« Tako je stari govoril in videlo se je, da se mu je jeza že nekaj ohladila, kajti glas je bil zopet priazen in nekako očetovski. Mladenič je sicer ubogal, spustil konja v zeleno travo, pa na obličju se mu je brala vedno še tista kljubovalnost in srditi stranski pogledi na

viteza niso nikakor bili priča očetovske razmere med mladim in starim.

Rojar je bil medtem iz sedla vzel torbo in razložil nekaj mrzlih jedi po travi, zraven postavil zaprto čašo starega vina in je mignil mlajšemu, naj je in pije ž njim. Molče sta končala svojo pojedino in molče izpila vino do kaplje.

Vilibald se je ulegel vznak v senco in kmalu se je videlo, da trdno spi. Stari mu je dolgo zrl v obličje in skoro solze so mu stopile čez trepalnice dol po rjavem licu.

»Morda ga po krivem sodim,« mislil je. »Ne — gotovo ni moglo jabolko tako daleč od jablane pasti. Njegov oče je bil moj prijatelj; vse bi mu bil zaupal in kako bi se mogla njegova kri, ki po žilah temu mladeniču teče, tako sprevreči! Preveč sem ga obdolžil. Že iz zahvalnosti mu ne more kaj enakega na misel priti; saj nehvaležnost ima samo človeško naturo sebi nasproti. Ali hočem besedo ovreči, ki sem jo izgovoril? — Preostro tudi nisem ravnal, morda je zanj bolje. Naj gre malo po svetu, naj spozna svet in sam sebe, pa mi bo kdaj bolj hvaležen ko zdaj in mi bode morda na stare dni veselje delal.«

Take misli so se vitezu podile po glavi, ko je gledal spečega mladeniča. A truden od pota in morda malo omoten od močne pijače, jame tudi on dremati in, ko bi mignil, naznanjalo je mogočno hrkanje, da trdno spi.

Da ne bi bil nikdar zaspal!

Kajti ta trenutek se vzdigne mlajši tiho s tal. Plaho se ozre okoli. Poslušaj — daleč je bila gozdna tihota, še ptice in sapice so bile obmolknile, kakor bi jih bil strah prevzel grozovitega črnega naklepa, ki se je zbudil v mladeničevih prsih. Ozre se Vilibald na spečega svojega dobrotnika, divje mu zasije oko, roka poseže po meč in srdit šepeče med ustnicami:

»Pač si presukan lisjak! Prav si sodil. Že doma ti je bilo odločeno, da se ne vrneš iz boja. Zadosti dolgo si živel, naredi drugemu prostor. Ko bi te bila turška sablja zadela, bilo bi mi prav, ne bilo bi meni treba paziti nate, ne bi bilo meni treba skruniti rok. — Je li mogoče, umoriti ga moram! Umoriti? Ali se ne bo moj oče iz groba povzdignil in —« Pri tej misli mladenič otrpne, poslednja žar človeškega srca se je v njem oglasila, da ne bi storil strašnega hudodelstva, pa duh peklenške skušnjave ga v trenutku zopet premaga. »Storiti hočem, kar mora biti! Ona mi je velela, naj ga v boju pustim, naj strežem, da ga ne bo iz turških mečev, ona mi je velela, ki je njemu poročena, njen naj bo greh, jaz sem nedolžno orodje. Hajdi — na delo, zmrla roka, sladko plačilo te čaka doma! In če si ne upaš, izgubiš vse: dom, premoženje in srečo.«

Zažvižgala je mečeva ostrina po zraku in priletela spečemu junaku prek glave, težko, smrtno. Kri se je pocedila, junak na tleh je čudno zastokal kakor v spanju,

ganil pa se ni. V drugo je zavihtel hudodelnik orožje, v drugo je mahnil, ko zasliši stopinje po gozdu. Poslušaj — in čuj! to so človeške stopinje. Brž v beg!

A spričalo mora imeti, da je stari mrtev. Pa kaj, glava je bila ubita, kri se je cedila in ganil se ni! »Mrtev je,« reče mladi vojak, ostroge so bile hitro v konjskem boku in kakor strela je klopotal konj po poti dalje in dalje.

II. DRVAR IN NJEGOV SIN

Nekaj minut je preteklo, ko stopi iz gošče kakih dvajset let star fant. Bil je slabo oblečen, v hlačah in v srajci iz debelega platna; na nogah je imel lesene cikle in do kolena ne drugega obutala ko rjavo svojo lastno kožo. Prek ene rame mu je visela raztrgana in zašita halja do stegna, na drugi rami pak je nosil na dolgem toporišču nasajeno težko sekiro. Začrneli obraz in svetle oči so ti kazale gozdnega sina in širokopleča postava kakor tudi velikanska žilnata roka pa sta pričali, da je korenite telesne moči.

»Ko bi bil le za deset stopinj bolj hitro noge predeval, da bi bil videl, komu se je tako mudilo! Presneto je nekdo hitro jezdil tod,« tako je dejal mladi mož in se je malo ozrl po tratini. Zagledal je Rojarjevega konja najprvo.

»Konj! Šent me naj potiplje, če ni tudi kak človek bližu. Morda se je skrill!« reče mladenič ter spesne sekiro z rame in jo trdo poprime.

»Jezus, Marija pomagaj! Mrtev človek je tu pod hramom!« pravi dalje, zagledavši Rojarja v krvi. Dasiravno je bil korenjak za dva moža, vendar ga je pri tem pogle-

du strah obšel in nehote je stopil tri stopinje nazaj. Brž se je obrnil v hosto, od koder je prišel, del roko na usta in zaklical, da je daleč odmevalo med drevjem:

»Oče! Oče!«

Že blizu se mu oglasi drug, manj krepak glas.

»Brž, brž stopite!« vpije mladenič in v svesti, da mu je oče že blizu, stopi bolj srčen ubitemu bliže. Odpre mu železni naprsnik in položi roko na srce. Še je bilo. Ko pa razgleda pod razklano polovico čelade presekano črepinjo in vidi, koliko krvi je ranjenec že prelil, pravi sam pri sebi: »Ta ne bo dolgo dihal in ne bo več gledal, kako sonce vzhaja.«

»Kaj je pa, Štefe?« vpraša oče in prisopiše iz gošče. Bil je mož že sivih las, vendar povsem sinu podoben, razen da ga je bila starost toliko že upognila, da ni glave tako pokonci nosil in da je bil malo manjši videti. Imel je pa na rami še težjo sekuro kakor Štefe, znamenje, da mu žuljava roka, čeravno ostarela, vendar še ni otrpnila.

»Tukaj je ubit človek, oče! Malo še diha,« pravi Štefe.

»Bog in vsi svetniki na pomaganje! To so Turki storili! So že spet v deželi! Te dni je bil boj, zmagali so gotovo in zdaj smo proč.« Stari drvar sklence roke in, kakor Boga na pomoč proseč, pogleda proti nebu.

»Če so ga Turki ubili, oče, bil je gotovo en sam. Jaz sem dobro slišal, da so samo štiri podkve bežale tod po poti.«

»Nič ne verjemi,« pravi stari. »Jaz sem jih že videl v tvojih letih. Kjer je eden, tam jih je še več blizu; posamezni se ne razhajajo. Le brž beživa domov, če ne, nikdar več ne boš svoje matere videl ali pa morebiti bi se ti primerilo, kar se je že nekateremu, da ne boš hodil dolgo po kranjski zemlji.«

»Kaj hočem pa s tem človekom početi? Mrtev še ni, morda bi se mu dalo pomagati?«

»Pomagaj naprvo sam sebi. Temu ne moreva drugega dobrega storiti, kakor če ga pokopljeva, kar pa ne bo zamujeno, če naju ne bo treba pokopavati pred, ko bi mislil. Le urno domov!« pravi stari.

Štefeta je zdaj tudi bolj očetova misel obšla, jel se je bati za očeta in mater in sestro.

»Oče, jaz letim domov. Gotovo bodo vedeli, če so res Turki že tukaj. Vi pa pojdite po poti pa dobro pazite in, kjer so uglajene kolovoznice, ogledite, če je kaj sledi. Če ne boste nič opazili, pridite semle nazaj. Jaz še vedno malo mislim, da jih ni, da sem samo enega slišal. Precej pridem nazaj, če ni nič, in bom vam zaklical, vi pa meni.«

Rekši, izgine Štefe na dolenjo stran pota v hosti. Klopotajoče cikle so nekaj časa bile slišati, ko je mladenič tekkel čez suho brst in gosto grmovje. Stari drvar pak jo je krenil po poti, od koder smo popred videli dva vojnika prijezditi. Tiho je stopal, držal sekiro pod pazduho

pripravljeno, oko pa mu je bilo daleč pred korakom ter je ogledalo varno in skrbno vsako grmičje, vsako drevo, vsak ovinek. Pri najmanjšem oglasku je dedec postal in poslušal.

Zopet je bilo vse tiho v samotnem gozdu. Le konj je oddaljen mirno travo mulil — ne vedé, da mu gospodar v nesvesti in smrti blizu leži pod košatim drevesom, udarjen od hudobnega nehvaležneža; zdaj pa zdaj je bilo slišati dolgočasno brglezovo kljuvanje po trdi hrastovi skorji, kateremu je odgovarjala v senčnatem višku samotna žolna s svojim otožnim grlom. Ranjencu že ni več kri tekla iz rane. Ker se je bila s časom toliko senca zasukala, da je prišel ležeči na sonce, narejala se je po obleki in obličju krvava strjena skorja.

Dolgo časa je bilo preteklo. Naposled je prišel stari drvar zopet nazaj. Toda po hitrejšem in brezskrbnejšem koraku soditi, so bili vsi njegovi strahovi izginili, moral se je prepričati, da je bila njegova bojazen prazna, da Turkov ni čutiti in da je kak domačin pobil viteza. Prvo delo je bilo starcu, da je potegnil ranjenca zopet v senco, drugo pa, da mu je pregledal rano in opravek. Našel je pri njem mošnjo napolnjeno in iz tega je sklepal, da navaden razbojnik tu ni roke stegnil po njem. Videvši lepe denarje, je nehote mislil na bogato plačilo za pogreb, če vitez umrje. Vendar si je izbil to iz glave in rekel: »Bog in sveta Barbara mi nakloni srečno zadnjo uro!

Do sivih las sem pošteno živil sebe in svoje otroke, pred grobom me Bog varuj hudobnih želja. Svojemu bližnjemu ne bom smrti voščil. Pa je ta reč čudna ko pokresni sneg, da se tak korenjak ni nič branil, ker ima meč v nožni in nož za pasom, in še v sedlu, vem, da tiči kaka tistih neznanih strelb, kakor jih je novejši svet iznašel, da nas Bog varuj groma in bliska! Še jaz, kakor sem jih sedemdeset, ne dal bi se vsaki šlevi potolči na travo. Ta se je pa enemu pustil meni in tebi nič mar, saj se vso pot samo dva konja sledita.«

Tako je starec govoril sam zase in prinesel v svoji kapi, iz bukove gobe umetno raztegnjeni in izdelani, vode ter je močil in izpiral ranjencu sence in rano. Vendar pri vsem njegovem trudu se vitez ni dal obuditi. Edino znamenje, da je še življenje v njem, bilo je to, da se je sem ter tja lahko zganil in da je obledelo lice včasih nekaj zardele.

Zaslišijo se v tem trenutku koraki in razgovor dveh, ki sta se naglo bližala kraju. Po govorjenju in hoji spozna stari svojega sina in, ko stopita dva moška na svetlo, vzklikne stari drvar vesel:

»Menda te je Bog prinesel, Črtek!«

»Kdo pak me bo nosil,« odgovori mož, kateremu je klik veljal. Bil je ta novi prišlec, Črtek, majhen možak, droben in suh. Male, svetle oči so vedno namežikovale, kakor ne bi hotele videti gostih peg po grbavem nabra-

nem licu. Na glavi je imel iz lisičje kože nerodno skrojeno kučmo, ki je na levo uho visela. Spodaj pod nogami si zastonj iskal obutala, Črtek je rajši bosonog hodil. V desnici je na trti privezano nosil še krvavečo vidro in železen obroč s tremi ostrimi žebli. Težko bi bil današnji dan človek spoznal to okorno orodje za »lisico« ali past, in vendar so krvave proge po obroču in zobéh bile očitna priča, da si Črtek s tem hitro mesa za v skledo dobi. Ob boku na desni strani je pol v usnjatih hlačah skrit tičal komolec dolg nož v nožnici, tak, kakor so jih slovenski kmetje po nekaterih krajih zavoljo časti in za brambo nosili še pred tridesetimi leti.

»Ta je pa eden iz gospode, maček te potiplji! Ko bi vedel, da je tako hudoben in nevoščljiv ko naš lakomnik, le-ta iz grada, ne bi se ga dotaknil,« pravi Črtek, videvši ranjenca. »Kaj hočemo ž njim početi? Mrtev še ni, da bi ga pokopali. Pa tudi mislim, če ga jaz v roke vzamem, če mu izperem udarce ter ga namažem z lisičjo in polhovo mastjo pa s kakovo rožo, da mora potlej živeti, ko bi tudi silil v pekel, kamor bodo šli menda vsi gosposki ljudje, kateri menijo, da kmet ni človek.«

»Pusti zdaj svojo togoto nad gospodo; pomagaj, da moža domov spraviva, tu ne bo ležal. Morda bi bil še umrl tu v hosti, ko bi ga ne bila s Štefeto našla. Turkov ni nikjer čutiti,« dejal je drvar.

»Turkov? Kaj še! Kaj ne vesta, da so že včeraj povedali, kako so jih potrli naši in hrvaški možje? Jaz pravim, da jih ne bo več, in nikoli boljšega ko to, zakaj ti tatovi so še hujši ko naši volkovi in naši gospodje, ki poštemu človeku branijo žival loviti in pobijati, katero je Bog ustvaril za potrebne ljudi, pa ni nič razsodil ni rekel, da jo sme samo graščak jesti!«

»Jaz sem bil ves v strahu že blizu doma tekel, čeravno nisem verjel, kar so oče trdili. Zase se nisem bal, naj bodo Turki doma ali tukaj, ali za mater in sestro! Dobro, da sem vas dobil, Črtek! Ko bi vas ne bilo, letel bi bil do doma in še bi morda ne bil nič zvedel, ampak domače ljudi bi bil v nepotreben strah pripravil,« govori Štefe, ki je bil medtem dva kola s trtami prevezal in zelenih vej počez prepel.

»Vidva ves teden po gozdu rijeta in drevje spodjedata, zato pa ne vesta nič, kaj se okrog godi,« pravi Črtek in tiplje ranjenca po glavi in po okrvavljenih krajih života. »Jaz pravim, da ne bo umrl, valjal se bo pa valjal lep čas, preden bo na lastnih nogah stal. Pa ga nesimo v kočo, če je prav eden hudih gospodov, naj se okreva in naj spozna, da ima kmečki človek tako srce ko on ali pa še boljše. Morda bom jaz tudi kdaj tako bolan ležal, da bo smrt prežala na moje kosti, in tačas mi bo tudi povšeči, če me bo kdo v posteljo zavlekel ali kapo z glave snel.«

»Bolnikom postreči in mrtve pokopati je telesno dobro delo in Bog ga bo povrnil,« pravi drvar.

Zatem poprimejo vsi trije možaki Rojarja in ga denó na nosilnico, ki jo je bil Štefe izgotovil. Oče in sin prime ta vsak na enem koncu za kole, Črtek pa ujame konja in vsi trije odidejo z ranjencem in konjem po ozki, komaj razločni stezi pod gostimi bukovimi vejami proti vodi navzdol.

III. V GRADU

Na nevisokem, okoli in okoli z zelenim poljem obmejenem hribcu je stal mali gradič Rojinje. Proti zahodu so ga varovali visoki skalnati skladi iz stvarnikove roke; na drugi strani pak, kjer se je laglje prišlo do zidanja, branil ga je globok prekop in visok zid. Posestva okrog ravno ni bilo veliko; vendar Rojarji so kakor umni gospodarji in mirni gospodje znali v tihih časih varčno in pametno živeti in so si tako lepo premoženje v drugem blagu napravili. Male vasice okrog, ki so na Rojinju tlako delati imele, bile so zadovoljnejše s svojo gospodo ko kmetje mogočnih plemenitnikov. Zato je pa tudi marsikatera molitvica v poletnem večeru iz nizke kočice proti nebu puhtela, naj Bog srečno pripelje dobrega gospoda Rojarja in njegove hlapce, vaške mladeniče, iz turške vojne.

Sonce je že na robu v zapadu stalo in zmerom večje in večje so naraščale sence sadnega drevja pod gradom. V prostorni izbi v zgornjem nadstropju je, na oknu slone, v mislih utopljena grajska gospa Rojarjeva v daljavo zrla. Bila je ženska kakih štiriindvajset let stara, krasno oblečena in nenavadne telesne lepote. Njene oči so bile

obrnjene proti gozdu, od koder je poglavitna pot peljala proti gradu. Nestrpljivo je vedno in venomer zrla tjakaj v daljavo. Morda je moža pričakovala? Težko, zakaj znano je bilo vsem, celo služabnikom, da se ne zmeni veliko zanj. Ali težko je človeku videti v srce, zato ni nobeden mogel vedeti, kaj je tedaj v srcu želela.

Za njo je na stoličku slonelo majhno, sedemletno dekletce. Žalostno je pobešalo glavico in v velikem modrem očescu se je bleščala tiha solza. Bila je to mala Anica, Rojarjeva hči iz prvega zakona. Večkrat je že dete vprašalo svojo mačeho, kdaj pač pride ljubi oče domov. Ali mačeha, namesto da bi bila hčer tolažila, ni ji odgovarjala nič ali pa ji osorno rekla: »Turki mu bodo glavo odsekali in morda ga ne bode več.« Dasiravno deklica tega mačehi ni verjela, vendar je pustila svoje navadne igre pri miru in je tiho ihté sedela sredi sobe in morda nedolžno oko proti nebu obračala in molila, da bi res ne bilo, kar huda mati pripoveduje.

Zdajci zapazi mlada žena z okna posamnega jezdeca, prišlega iz gozda. V mraku ga od daleč ni mogla razločiti. Zdel se ji je velik, morda je mož njen, mislila je in prebledela. Ko pa je bliže pridiral, spoznala je, da to ni Rojarjeva nespretna podoba; spoznala je — in oči so ji jele strastno sijati in nemirno se je stegovala čez okno —: to je Vilibald sam. Naglo je okno zaprla in skozi duri ven je letela po stopnicah dol na dvorišče. Malo dekle je mirno

dalje sedelo in ni zapazilo ničesar, kar je mater tako čudovito ganilo.

Nanagloma se zdaj po gradu raznese od ust do ust strašna novica, katero je Vilibald prinesel, da je gospodar France Rojar od Turkov ubit na daljnem polju obležal. »Drugi dan po bitvi sva se napotila domov,« tako je pravil mladenič strmečim hlapcem, »in sva bila že dobro daleč od bojišča. Kar naju zajame velika tropa turških begunov, braniva se na vso moč, on pade, jaz pa sem komaj ušel.« In kako bi bilo mogoče, da bi ljudje ne bili mladeniču verjeli?

Le ena oseba v gradu ni verjela mladeničevi besedi, namreč žena Rojarjeva. Hinavsko se je sicer silila hudo delnica na jok, dokler so jo drugi ljudje videli; ko pa sta bila z Vilibaldom sama, obrisala je posiljene solze in vprašala:

»Tedaj ga res ne bo več nazaj? Ali dobro veš, da je mrtev?«

Glas se ji je pri tem vprašanju tresel in lepo lice je čisto izgubilo rdečo barvo, kajti vest ji je očitala njeno strašno krivdo. »Moj meč ti je priča, moja roka in moje oko, da ti ne bo nikdar več prišel živ v sobo.«

»Tvoj meč?« povzame ženska in strah ji ude pretrese. »Kaj? Ti vendar nisi z lastno roko —?«

»Z lastno roko,« pravi mladenič, kakor bi pravil kako navadno reč, »jaz sam sem ga moral usmrtiti, ker se

Turkom ni dal. Zares to ni bilo lahko delo in varno ne, pa storil sem vse zavoljo tebe in tvoje besede.«

»Nesrečnež! Tega jaz nisem velela!« vzklikne ženska in pade na sedež ter pokrije blede lice; v vsej strahoti in grozovitosti ji stopi njena in njegova hudobija pred oči.

»Nisi velela? Kaj pak so pomenile besede, katere si mi pri slovesu šepnila na uho? ›Pridi sam domov!‹ rekla si mi. Jaz sem zatajil se sam in človeško čut v sebi, da sem tvojo željo spolnil. Prišel sem sam domov, kakor si mi velela.«

»Proč, morilca te jaz nisem hotela! In zdaj še na mene odrivaš strašni greh!«

»Če si se greha bala, zakaj nisi moža ljubila, zakaj si meni obetala? Pač si neumna. Ali ni vseeno, ko bi ga bili Turki ubili ali če sem ga jaz enkrat udaril? Mrtev bi bil tako ali tako. Zdaj ga ni, ne misli nanj, ampak kar si želela in sem jaz želel, to se zdaj lahko spolni. Zdaj se lahko vzameva. Svet mora verjeti, da je padel pod turško sabljo.«

»Ali kaj, če pride na dan? Kaj, če ljudje izvedo, da si ti pobožnik?« pravi ona strahoma.

»To ni mogoče, žive duše ni bilo blizu. Drevje ne more govoriti, to je prazen strah,« pravi Vilibald, a poznalo se je, da je bilo tudi njega groza te misli.

»Ali morda ga nisi do mrtvega. O, kaj bi bilo, ko bi bil ostal živ in prišel nazaj?« govori ona.

»Če ni iz kamna njegova glava, ne more se nikdar več vzdigniti. Ne straši se, ni treba misliti na to. Bode že vse prav in srečna bova živela brez njega. Ko bi ga ne bil, moral bi bil iti jaz in morda tudi ti po daljnem svetu za kruhom, zakaj vedel je vse, kaj je med nama. Po poti mi je prepovedal, kdaj več predte in v njegov dom stopiti. Tako vidiš, da sem to moral storiti v tvojo obrambo. Pred vsem svetom bi te bil v sram postavil,« govoril je Vilibald.

Dokler ima človek krščanske misli dobrega vedenja, dokler se ravna po pravilih in postavah, ki mu jih je Bog sam vcepil v njegovo naturo, in ne pozabi zlatih in blagih naukov, katere je pobožna mati še v mlado srce vcepila: tako dolgo se varuje hudobije in se ustraši zlega, nepoštenega namena; tako dolgo ne more zapopasti ni razumeti, kako morejo nekateri ljudje tako zatajiti vsako čut ljubezni do bližnjega in strah pred božjim maščevanjem, da grozovito krivico storé. Ali kadar se človek poželenju in strasti vda, postane gluhi in slepi. Potlej zatare tisti glas, ki mu veli: to je prav in to ni prav, on ne posluša vesti, ne vidi smrti pred seboj, ne misli na posmrtno življenje.

Le eno je, kar vidi, kar hoče doseči, in to je: svoje poželenje. In ako je strast dosegla najvišjo stopinjo, ne mara potem za nobeno postavo, vsakega dovoljenega in krivičnega pripomočka se poprime, da vse zavere in za-

drege premaga in pride do svojega namena. Lahko se taki ljudje začasno utolažijo in si za nekoliko časa upokoje vest, toda Bog je naredil, da imajo vednega sodnika sami v sebi, da jim vest nikdar popolnoma ne zaspi.

Tako sta se tudi naša dva mlada človeka kmalu znala utolažiti in sta si celo upanje delala, da bosta srečno živela.

Čudno se je sicer Rojarjevim hlapcem zdelo, ko so iz boja prišli in niso našli gospodarja že doma. Vendar se jim je lahko mogoče videlo, da je drhal raztepenih Turkov udarila na dva samotna vojaka in jim ljubega gospoda usmrtila. In tako ni nihče slutil vnebovpijoče krivice in hudobije.

Čez nekaj tednov je bilo v okolici slišati, da Rojarjeva vdova posebno rada vidi rejenca svojega prejšnjega moža in da ga misli v zakon vzeti. In ker se je mladi človek znal prilizniti in prikupiti ljudem, niso imeli nič zoper to govoriti; veliko jih je bilo celo, ki so mladeniču privoščili to navidezno srečo, ker so ga imeli za poštnega, nič napačnega človeka. Samo nekaj je bilo, kar ljudem ni bilo všeč in česar marsikdo ni verjel, namreč pravljica, da nova dva zaročenca ne moreta videti hčerke Rojarjeve, male Anice.

To ubogo dekletce res ni imelo nobene vesele ure več, ko je slišalo, da očeta ne bode domov, da je umrl v daljnem kraju. Saj po materini smrti ni imelo nobenega člo-

veka, do katerega bi se bilo z zaupljivo ljubeznijo obrnilo; le oče ga je ljubil ko svoje oko, mačeha se ni že popred za otroka veliko zmenila. Zdaj, ko so se okolnosti tako premenile, bila je deklica popolnoma zapuščena. Nihče ni vprašal zanjo, nihče ji ni brisal nedolžne solze z mladega lica, celo stara pestunja je morala svoja kopita pobrati in iti iz graščine, ker se je predrznila pritožiti se pri gospe, da je otroku slabo in da ne bode dolgo živel, če se bo tako malomarno ravnalo ž njim. Od dne do dne so bolj ginile rdeče rožice z dekličinih lic, tako da je stari služabnik Jernej, kateremu se je Anica smilila, dostikrat z glavo majal in nevoljen nekaterim svojim tovarišem pravil, da današnji dan ljudje nimajo nič srca in da, če bo tako šlo, mora nazadnje uboga zapuščena in zametovana hči rajnkega gospoda še konec vzeti.

»E, da bi bil rajnki gospod tako vedel, da se bo po njegovi smrti otroku tako slabo godilo, nikdar se ne bi bil dal Turkom ubiti, ampak, če jih je trideset nadenj prišlo, bil bi jih rajši edenintrideset potepel in pognal,« rekel je stari Jernej Tonetu, svojemu prijatelju, na uho.

»Menim!« odgovori Tone. »Ali bi bil pa doma ostal. Pa kaj čemo, človek ne ve, kje ga nesreča čaka, in ne more drugim v srca gledati. Kdo bi bil pred letom mislil, da je ta Vilibald tako nehvaležen, kakor se zdaj kaže proti dekliču, ki je dobro in tiho ko angel z neba.«

»Kdo mislil!« je šepetal Jernej. »Povem ti, Tone, da jaz nisem samo mislil, ampak sem tudi vedel. Jaz sem že trd in star in na pol brljav, pa sem vendar na pol izvohal, da sta z gospo več, ko je prav.«

»Zakaj pa nisi gospodu povedal, morda bi bil doma ostal?«

»Saj sem ga opomnil, ravno preden je napravljaval se na vojsko. Pa meniš, da je verjel? Prav nič, ti pravim. Beži, čenča, beži, tako mi je dejal in na vse to sem jaz čenča ostal — res je tako,« pravi Jernej žalosten.

»E, saj je Bog še živ!« pristavi Tone.

»In pravijo, da je Bog oče sirot, kar je tudi res. Zato-rej bo že on vse na prave kolovozne zapeljal,« pritrudi Jernej.

»Midva morda že popred umrjeva, preden tega dočakava, zakaj na koncu sva.«

»Umrl bom, umrl, morda pred, ko mislim,« pritrudi Jernej, »ali vodo jim bom še pred smrtjo skalil. Le meni verjemi, ta naš mladi gospod se zna res dobro ljudem pridobriti, pa ni za pol polovičarja prida na njem. Star sem in ljudi poznam in vem, da — samo tebi povem to besedo — on bi najrajši videl, da bi Anica umrla, da bi potem on imel vse in babnica — Bog mi greh odpusti, da svojo gospodinjo na tihem tako imenujem. Ali jaz jima bom vodo skalil. O božiču grem proč. Še vem, kje je Rojarjeva rodovina, v četrtem kolenu rajnkemu gospodu

žlahta. Tja bom šel in bom vse povedal, kako svet pelja in misli. Ko bi imel do konca sveta noge vleči, tako bom šel, boš že videl.«

»Ti si že mož!« pravi Tone. »Prav imaš, naj še svet ve, kar midva veva. Kadar pojdeš, bodem jaz dal za vrč vina, da ga bova za popotnico izpila.«

Tako sta stara dva poštenjaka ugibovala in sta se razšla vsak po svojem opravku.

IV. V KOČI PRI KOLPI

Poletje je bilo preteklo. Hladni dnevi so pregnali vročino pasjih dni in mrzla burja je piskala okrog nizkih streh po slovenski deželi. Kmet je, bojé se zime in snega, zadnje poljske pridelke v shrambe pospravljaj in proti mraku že rad v gorko zakurjeno izbo zahajal.

Blizu Kolpe je samotno stala koča našega drvarja. Na nerodnih, pol obtesanih brunih in bornem skladu kakor tudi na luknjati slamnati strehi se je videlo, da so bili stanovalci tega pohišstva že iz starodavnosti ubogi, nepremožni ljudje, ki od roda do roda niso drugega Boga prosili kakor »daj nam vsakdanji kruh, za drugo bomo že potrneli in prebili do smrti«. Konec hiše je bil prislonjen s protjem opletan hlev, v katerem je stala maroga-sta stara krava in nekaj koz, nad njim pak je bil oder, obilo z mrvo natlačen, in to je bilo vse blago revne družine.

Hišica je stala na jako prijetnem kraju. Za hrptom so se dvigale visoke skale in vrh njih se je začenjaj prostorni gozd, v katerem so že od njega dni očetje iz koče pri Kolpi za tri ure oddaljeni grad drva sekali in za to delo nekaj meric žita in drugega živeža dobivali. Pred kočo

pak in na obe plati se je razgrinjala lepa tratina do vode. To je bilo drvarjevo polje in travnik in pašnik.

Sonce je bilo že nizko in zapadni gozd je čedalje bolj zasenčeval zeleno tratino in skalovito pobrežje.

Pred drvarjevo kočo je na leseni klopci sedel velik mož, kateremu se je že na lepi obleki poznalo, da ni gospodar te borne bajte. Bil je v lice bled in zelo shujšan, očitno znamenje, da je ravno od dolge bolezni vstal. Prek čela je bil obvezan s tanko ruto in čez prsi je skrbno zategoval velik plašč, da bi se zavaroval večernemu hladu in lahki, pa precej mrzli sapi. Pred njim se je v travi pasel velikanski konj, katerega je mož z nekim dopadanjem gledal, kako hiti muliti na pol ovenelo travo.

Bralec je morda že uganil, da to ni nihče drug ko France Rojar, gospod z Rojinja.

Po dolgi bolezni je vitez danes v prvo iz ubožne postelje vstal. Vsi so trdili, da bode umrl za svojimi ranami in mrzlično boleznijo, katera se ga je bila zavoljo preobilega odteka krvi polotila; le stari sosed Črtek je na svoje polšje, lisičje in druge masti in svoje rože, s katerimi je bolnika zdravil, tolikanj zaupal, da je vedno pričal, pred ko zima pride, bode šel tuji gospod že lahko domov. In kakor vidimo, stari se ni zmotil. Poslednjih štirinajst dni ga celo več ni bilo k bolniku, ko je videl, da ni nevarnosti več in da ga bode natura sama popolnoma zacelila in ozdravila.

Kakor vsak novo ozdravljeni človek, tako je tudi Rojar z veseljem kakor vnovič rojen ogledoval nebo in živahno okolico, vendar so to veselje kalile druge misli, ki so mu nehote in vedno silile v glavo. Mislil je na dom, na ženo, na otroka in — morda na svojega pobojnika. Ni si še zdaj mogel popolnoma razjasniti, kaj je pač moglo nekdanj tako dobrega mladeniča, ki se mu je imel za toliko zahvaliti, kaj ga je moglo napeljati v tako strašno hudodelstvo. Mislil si je vsakovrstne reči, našel je tudi pravi vzrok, pa zopet si je vse ovrigel in jel je dvomiti, če je vse res, kar je doživel, in skoro je menil, da vse to so le sanje, da kaj enakega ni mogoče v človeškem življenju.

»Ali se ne boste prehladili, gospod?« S tem odgovorom zbudi Reza, mlada, lepa deklica, drvarjeva hči, Rojarja iz grenkobnih njegovih spominov in iz premišljevanja. »Ali bi ne bilo bolje, da bi šli na gorko, zunaj je hladno.«

Gospodu se je blede lice nekaj razjasnilo; zakaj dekcle se mu je bilo zelo prikupilo s svojo ljubeznijo in pripravnostjo, katero je v postrežbi skozi celo dolgo bolezen lahko videl. Ta nova skrbljivost ga je ganila in dejal je:

»Ne, ljuba deklica, hlad mi dobro dene. Usedi se tukaj k meni, mati bo že sama večerjo skuhalo, pa mi kaj povej.«

Dekle je zardelo, približalo se, pa ni vedelo, ali bi bilo prav ali ne usesti se k visokemu gospodu.

»Kaj boš rajša storila,« vpraša jo vitez nadalje, »ali se boš tukaj doma možila ali pojdeš z menoj k moji hčeri v moj grad?«

Deklica ni vedela, kaj bi rekla, naposled pak je dejala: »Saj nam niste še povedali, da imate hčer.« Dasiravno je namreč Rojar štiri mesece bolan ležal v drvarjevi hišici, vendar ljudje niso izvedeli, ne kdo ne od kod je, celo ne, kdo ga je pobil. Nekoliko si niso upali vpraševati, z druge plati pa gospod ni hotel rad razkladati na zvedave besede in je vselej govorico zasuknil, če je kdo o tem začel besediti.

»Pač imam hčerko, dobrega srca je kakor ti in, če ji bodem povedal, da si mi ti v moji boleznì stregla, tako te bode rada imela,« reče Rojar in polglasno vzdihne.

»Ali je toliko stara ko jaz?« vpraša deklica, ki jo je neko veselje obšlo, če je mislila, kako lepo se mora v gradu živeti.

»Mlajša je ko ti, še pol otrok.«

»Ah, kako se boste z materjo veselili, ko pridete zdravi domov,« reče deklica, pa pri tej priči se ustraši in kesa, da je to izrekla, kajti gospodov obraz zatemni in obrvi se čudno zvlečejo na čelu. Rojarju je morda pri dekličinih besedah na misel prišlo, kaj bo našel, ko pride domov; morda je mislil, kako strahovito se bode maščeval nad

svojim pobožnikom; dekle pak je mislilo, da je gospoda razžalila, ker je rekla njegove hčere materi »mami« in ne »gospa«, kakor bi se po njeni previdnosti reči moralo. Vsa v zadregi je ravno mislila, kako bi svojo namišljeno nerodnost poravnala, ko gospod sam spregovori in vpraša:

»Kdo je le-oni tam v čolnu?«

Po Kolpi je majhen čolnič plaval in v njem je stal majhen mož, ki se v mraku ni dal razločiti ni poznati.

»Oj, to je gotovo stric Črtek,« vzkliknilo je dekle. Ko je čolnič bliže in bliže dohajal in se je na ugibih veslačevih poznala mala, suha podoba Črtkovega strica, vide-la je drvarjeva Reza, da še dva druga možka v čolnu se-dita, katera je lahko poznala, da sta oče in brat Štefe.

»Kako je to, da tega moža, ki mu Črtek praviš, že tako dolgo blizu ni bilo?« vpraša Rojar.

»On po svetu gre vsako jesen,« pravi Reza. »Ljudje ga daleč po deželi poznajo in pravijo, da vse ve, kaj za to in to bolezen pomaga. Vselej prinese veliko denarja do-mov in ve veliko povedati, kaj in kako se po drugih kra-jih godi.«

Medtem so bili možaki iz čolna na trato stopili. Črtek je privezal svoj čolniček in, ker je Rojarja v večernem hladu neki mraz pretresel, šel je v kočo, kamor so šli tudi drugi za njim.

Kmalu je sedela vsa družčina, Rojar, Črtek in drvar. Črtek je jel praviti, kako je s culo na rami in palico v roki potoval po bližnjih in daljnih krajih soseščine, koliko je v tej in oni krčmi svojih zdravil prodal, kako ga ljudje povsod radi vidijo, kako je nekemu graščaku, ki ga je ravno lansko leto hotel kakor goljufa in sleparja zapreti, letos lepega konja ozdravil in mu tako »prav pod nos dal« itd.

»Pa tudi lepo svatovščino sem videl!« dejal je Črtek, ko je že močno vse povedal.

»Kakšna je bila?« vpraša ga stari sosed.

»Le počakajte, vso pravljico bom vam povedal, kakor sem jo slišal,« pripoveduje Črtek. »Neki kranjski gospod precej daleč od nas — jaz bi vam lahko z imenom povedal njegovo graščino, pa saj ne veste, kje je — ta je bil tako pameten, da se je šel vdruči ženit, čeravno je bil, kakor se govori, že postaren. Vzel je še celo mlado ženo in ni mislil, kaj pravi govorica, da staro in mlado ne gre v eno malho. Žena ga ni marala dosti in, ko je turški boj vstal to poletje, silila ga je nad Turka, češ naj stari ostane na bojišču. In res je bil gospod že spet tako pameten, da je ženico ubogal in nad Turka šel. Kakor se je že nekateremu poštenemu človeku primerilo, tako tudi nje ga ni bilo več nazaj. V boju je starec tako mahal in tolkel okrog sebe, da je smrt staknil. Turek ga je prebodel čez trebuh čez in čez, da ni nikdar več dihnil. No, to se

je doma povedalo in babnici je bilo prav povšeči in vzela je precej drugega. Kaj mislite, koga? Rejenca svojega moža. Brž čez nekaj mesecev je prišel duhovni oče menih iz nekega kloštra in ju je poročil. Jaz sem bil ravno na poroko naletel.«

Rojar, ki popréd ni poslušal veliko Črtkovega pripovedovanja, ampak je po svoji navadi zamišljen sedel, vzdignil je pri tej poslednji pripovedi glavo in vedno bledejšje je postajalo njegovo lice, vedno živahneje so se mu svetile oči.

»Kje je bilo to?« vprašal je s takim glasom, da so ga vsi preplašeni pogledali.

»Saj res,« pravi Črtek, »vi boste morda vedeli za kraj, če ste že dosti hodili po deželi. Na Rojinju se pravi gradu.«

Vitez pokrije z dlanjo obraz in se nasloni na mizo. Bilo je mu huje in teže kakor tačas, ko ga je potuhnjeni morilec mahnil po glavi. Kri mu je vrela po glavi in globoko je vzdihnil, kakor bi umiral. Črtku, ki je hotel na dolgo in dobro popisovati, kako je bilo ženitovanje, zastala je beseda v goltancu in ustrašeni so domači vpraševali gospoda, ali mu je slabše, in mu razne svete dajali.

Toda to ni dolgo trpelo. Rojar se ohrabri, vstane, gre dvakrat po izbi gor in dol, postoji naposled in reče: »Jutri zjutraj grem.«

Zastonj je bilo, da je Črtek z glavo majal in dejal: »Če greste že zdaj na pot, povrne se vam bolezen;« zastonj, da so ga pošteni drvarjevi ljudje strahoma prosili, naj ostane še nekaj dni, da se okrepi. Vsega tega gospod ni poslušal, ostal je pri besedi, da drugo jutro odjezdi; pristavil je samo to, da ga Štefe spremlja, kar sta tudi oče in mati privolila, čeravno se nista rada ločila od sina, ki jima je bil podpora na starost. Vitez jim je obljubil, da bodo ali vsi lahko prišli za Štefetom ali pa da pride ta nazaj, ako jim ne bi dopadlo seliti se na njegovo lastnijo, kjer jim bode življenje lažje in brezskrbnejše. Tisto ponudbo je storil tudi Črtku. Staremu lovcu so prišle solze v oči, vendar zmajal je z glavo in dejal: »Mislil sem včasih, da so vsa gospoda brez srca; vi ste pa dobri, kakor zdaj vidim. Ali jaz bi najrajši tu pri svoji vodi umrl in si ne želim z vami. Obiskal vas bom, obiskal, če mi poveste, kje je vaš grad. Bog vam daj še dolgo zdravje in srečo.« Črtek ni hotel nobenega denarja od viteza vzeti, rekel je: »Kadar mi ga bo treba, tačas ponj pridem.«

Rojar je ležal poslednjo noč v gostoljubni preprosti koči, ki ga je smrti otela; toda spati ni mogel. Misli na dom, na reči, ki so se po Črtkovih besedah tam prigodile, podile so mu spanec z oči.

Drugo jutro se je poslovil od preprostih priljubljenih ljudi in je odpotoval na konju; Štefe ga je spremljal, peš vštric njega hodé.

V. ČUDEN DOGODEK NA ROJINJU

Na gradu Rojinju se je bila res tista prememba prigodila, katero je Črtek na svojem potovanju slišal. Vilibald je bil vzel vdovo, ali bolj prav ženo, Rojarjevo, katerega so imeli vsi za mrtvega. Dosegla sta bila ta dva človeka svrhu svojih naklepov; vendar tega pravljica ne ve povedati, ali sta bila v resnici srečna in zadovoljna. Lahko si je misliti in bržkone bi se človek ne motil, če bi rekel, da jima je v najlepših urah prišel mrtvi gospod kakor strašilo pred oči in spomin njunega medsebnega hudodelstva jima pač ni mogel delati lahkega spanca.

Bilo je kaka dva dni po prigodku, ki smo ga v prejšnjem odstavku povedali, ko se je nekaj na Rojinju primerilo, česar ni bilo vsak dan slišati. Male Anice je namreč nanagloma v gradu zmanjkalo. Nihče ni mogel vedeti in misliti, kam bi bila mogla še otroška deklica na tako mrazen dan, ko je začela jesenska burja celo sneg nametavati, sama pobegniti.

Stari služabniki, ki so se prejšnjega gospoda še vedno hvaležno spominjali in zavoljo tega ubogo, zdaj toliko zapuščeno deklico milovali, jeli so zdaj vedno očitneje

godrnjati in so se tem bolj jezili, ker ni hotel ni gospod ni gospa nikamor poslati otroka iskat, ampak sta oba malokatero govorila o tem, kakor ne bi bilo nič posebnega; in če se je že kateri zmenil o tem, grozil se je kaznovati deklico, kadar pride domov.

Popoldne tistega dne je šele hlapec Jernej, ki ni imel od straha ni miru ni počitka in je vrlo rentočil na gospodo, od stare deklice izvedel, da je Anica poslednje dni vedno jokaje govorila o očetu ter da ji je pravila, kako se ji je že večkrat sanjalo, da je očeta v hosti srečala. Starika je potem, da bi ubogo deklico utolažila, vedeževala iz teh sanj, da oče najbrž ni umrl, ampak da so ga Turki ujeli in da bo nazaj prišel. Iz vsega tega je Jernej po svojem naturnem razumu sodil in ugibal, da je najbrž neumno dete šlo res tja očeta iskat, kjer ga je v sanjah videlo.

Ko je Jernej ravno take sklepe delal in na dvorišču svojim tovarišem razkladal, prišel je novi gospodar Vilibald skozi vrata. Jernej stopi torej predenj in ga vpraša, ali ne bi bilo dobro, da bi kaka dva mala šla po okolici pogledat.

»Ni potreba,« odgovori gospod, »saj ni dve leti staro. Kadar jo bo zeblo, bode že prišla domov; saj ve, od kod je šla. Ali nimaš drugega dela?«

To se je staremu služabniku vendar preveč zdelo; zavnelo mu je kri in dejal je:

»Jaz in mi vsi ne vemo za boljše delo, kakor da poiščemo hčer našega rajnkega gospoda. Njen je grad in mi vsi.«

Vilibald je svetlo in jezno pogledal starca. Ko bi bil ta sam, čutil bi bil morda njegovo jezo. Ali zdaj je gospod videl samo temne in srdite poglede svojih hlapcev, premagal je za zdaj srd in dejal:

»Pojdi, kamor hočeš, s teboj tako ni veliko opraviti, če si doma ali te ni. Ne maram, če te ni več.«

»Od svojih mladih kolen sem bil v tem gradu,« pravi Jernej. »Poprejšnji gospod je bil tak, da ga ne bo več enakega na Rojinju, pa me je rad imel. Če me vi drugačnega najdete, bodem pa šel, popred moram pa še otroka najti. Dajte nam tri konje, jaz sem star in Tone in Vrban, ne moremo hoditi, posebno pa, ker se mudi. Dekle bo zmrznilo in vi boste vse na vesti imeli — ne jaz.«

»Ti pes, tako se govori z menoj; poberi se mi za vselej! Čakaj, ti bom že dal konja,« rjovel je srdit mladi gospodar in potegnil bodalo; toda trije koreniti hlapci so molčé, pa s svetlimi očmi stopili pred Jerneja.

Razkačen je odšel gospodar v grad in zažugal hlapcem: »Jaz bom vam že posvetil.«

»Zdaj gremo službe iskat,« reče eden upornežev.

»Popred pa še otroka rajnkega gospoda,« pravi Jernej.

»Če se popred poberemo od tega volka, bolje je,« pristavi tretji.

»Jaz tudi mislim, da te ne bo pozabil, in verjemite mi, med našimi tovariši bo ljudi dobil, ki nam pojdejo za kožo,« pravi Vrban.

»Nič se ne bojte,« reče Jernej. »Še je dosti poštenih gospodov, službe se ne manjka. Naš volk ima pa tudi dan na dan manj prijateljev. Saj nismo nič storili. Le vkup držimo, pa se bo nas bolj bal ko mi njega.«

Še tisti večer je potem tropica hlapcev zapustila Vilibaldovo službo in stanovanje.

Ko se je popolnoma zmračilo, ponehala je burja; ali sneg je zmerom gosteje letel z neba in za pol komolca na debelo ga je napadlo. Tudi je bilo precej hladno pod milim nebom in vsakdo se je najraši že v gorko izbo pomaknil in usedel se blizu zakurjene peči.

Pravljica nam je čudovit obraz iz te noči ohranila. Pravimo, da je v gozdu, malo oddaljena od poglavitnega pota, stala samotna smreka. Sneg, ki je bil pregrnil že povsod svojo odejo, ostajal in obešal se je v debelih plahtah po gostih zelenih vejah in je tako suho, nepokrito zemljo puščal ob deblu okrog smreke. Na mahu pod smreko pak je čepela uboga deklica še otročjih let, grajska hči. Solze so ji bile zmočile lice in lahko obleko; vendar, ko je noč razgrinjala čedalje bolj črna krila, ni moglo révšče že več jokati, le zdaj pa zdaj je zaihtelo, s sla-

bim glasom ljudi klicalo, zlasti očeta. Mlade ročice so vedno bolj plave prihajale in tresla se je vsa od mraza ko šiba na vodi. Vendar nihče ni odgovoril na otročji klic, vse je bilo tiho; le lahko šumenje na suho listnato grmovje padajočega snega, lajanje izpod skale prišedše lisice v daljavi in grozovito tuljenje ponočnega volka se je zdaj tu, zdaj tam oglašalo v smrtni strah ubogemu otroku.

Ravno zdaj bi bil človek skozi redko grmovje in drevje zapazil v nočnem mraku dve črni podobi, ki ste se vedno bolj bližali kraju. Smreka ni stala več ko za dober streljaj od pota navzgor. Bila sta dva popotnika, eden na konju, drugi peš. Konj je gazil sneg v celo in spehan je koracal drugi po konjskih stopinjah. Oba sta bila zavi-ta in zavarovana pred mrazom: jezdec v velik plašč, ki je še pol konja pokrival, pešec pa v veliko plahto, ki mu je segala do pet.

»Če si truden, usedi se na konja za menoj!« pravi jezdec in ustavi konja.

»Ne grem na konja, gospod,« odgovori oni, »saj sem vam že dejal, da nisem vajen na konju sedeti, bolj brez skrbi stopam z lastnimi nogami. Sneg je tudi čedalje večji; ko bi oba na konju sedela, ne bo mogel gaziti in še v kake zamete vas potem zanese. Le jezdite sami, jaz nisem truden.«

Pomikala sta se potlej počasi naprej. Že sta šla mimo velike smreke in nobenega glasu nista slišala, bodisi da

sta si bila preveč ušesa s plašči zadelala ali pa da je bil otrok v dve gubi zlezal in od zmrzovanja in straha ne-svesten. Ali komaj sta bila štirideset korakov dalje prišla, ko jezdec obdrži konja in vpraša tovariša:

»Ali nisi nič slišal?«

»Slišal sem, to je mlada lisica,« pravi mlajši tovariš šepetaje. Poznalo se je pa na glasu, da sam ne verjame lastni besedi. Štefe — kajti on je bil in Rojar — je dosti slišal od Črtka in svoje matere o divjem možu, kako ljudi straši in celo zapelje na napačno pot, zato ga je bilo vrlo strah.

»Meni se je zdelo, da čujem otroški jok,« pravi Rojar in posluša.

Vse je bilo tiho.

»Kako bo otrok v gozd prišel, gospod! Jaz vem, da mlada lisica ali divji maček včasih ravno tako vpije ko majhen otrok.«

Zatem sta šla dalje. Čez nekaj časa vpraša Štefe: »Gospod, ali bova šla še daleč po hosti? Volkov je dosti in, če vašega konja začutijo, bova imela še veliko sitnost.«

»Nič se ne boj, čez pol ure bova v krčmi.«

»O, jaz se ne bojim zase. Ali vi ste še bolehnii in mraz bi vam utegnil škodovati.«

Čez četrto ure hoda sta prišla na plano. Raztezalo še je ravno polje s hribci in griči pred njima; toda ločiti se ni

dalo drugega kakor tam pa tam v daljavi kaka brleča lučca iz tihe hišice kmečkega gospodarja.

Rojar je nekoliko postal in razbiral bleščeče luči. Sneg je bil zopet malo jenjal. Lahko je ubral, kje stoji njegov grad; toda niso ga obhajala tista čutila, ki milo pretresô človeka, kateri po dolgem bivanju med tujim svetom in tujimi ljudmi zopet od daleč zagleda mili domači kraj, svojo rojstno hišo, prebivališče ljubih svojih. Zapustil je bil Rojar tam ženo in milega otroka in zdaj je vedel, da žena je drugemu roko dala v zakon, drugemu, in sicer hudodelcu.

In kaj je z njegovim otrokom? Bog je vedel, oče ne.

VI. GOSPODAR IN HLAPCI

Dobre pol ure od Rojinja je na samoti stala hiša, večje poslopje, kakor so bila kmečka sploh, toda ne veliko lepše. Kajti samo spodnji del hiše, to je podlaga, bil je zidan, drugo pa je bilo leseno. Ker je stala tik pri poglavitnem potu, imeli so lastniki krčmo in so si bili pri tem s časom tako opomogli, da so se oprostili vsakršne posebne podložnosti graščakom, in zdanja krčmarica, Mica Trobljevka, je kaj rada poudarjala, da je sama svoja in da že rajnkemu njenemu ni bilo treba ni plačevati ni tlačaniti na Rojinju, kakor so njeni sosedge v obližju morali.

Luč, ki je skozi nizka okna bleščala, in ravs več glasov, ki je bil iz hiše slišati, oznanjal je našima popotnikoma, da je še nekaj ljudi pri vinu. Štefe potrka na vrata in kmalu je bila luč v veži videti, zapah se je odrinil in krčmarčin odraščeni sin je popotnika poprašal, ali gresta v hišo in ali naj konja v hlev postavi.

Ko sta neznana moža v hišo stopila in sneg s sebe stresla, utihnili so možakarji pivci okrog omizja in gledali, kdo sta. Mlajši jim je bil čisto neznan, starejši pak je bil tako v plašč zavit, da se mu ni dalo v oči videti. In

ker sta se usedla blizu kurjene peči, kjer je bilo na pol tema, niso se več zanju brigali, čeravno se je nekaterim dozdevalo, da mora biti le-oni v plašču več ko navaden človek.

»Mrzlo je zunaj,« reče rejena krčmarica Trobljevka, potem ko je nanesla novemu gostu in njegovemu tovarišu pijače in nekaj za večerjo preskrbela.

»Mrzlo,« odgovori Rojar na kratko.

»Debel sneg bo zapadel,« govori ženska dalje, ki bi bila, zvedava in radovedna kakor vse babnice, prav rada počasi izvedela in izprašala, kdo je ta gospod, kaj hodi in kam. Zato je tudi še eno leščerbo prižgala in na mizo postavila. Toda Rojar ni bil pri volji govoriti in tudi ni hotel, da bi ga bila krčmarica, kateri je bil pred dobro znan, zdaj spoznala. Odrinil je torej luč na drugi konec mize in se je zopet zivil, čeravno ni bilo mrzlo. Krčmarica je kmalu sprevidela, da se gospod noče podati v pogovor; zato je šla k drugi mizi, kjer so bili prejšnji pivci že spet v živem posvetovanju.

Bili so ti pivci štirje možje in Rojar je čude se spoznal tri hlapce iz svoje graščine. Čudil se je, da so bili ravno taki, katere je on posebno rad imel zavoljo tega, ker niso veliko zahajali okrog; čudil se je pa še bolj, ker je videl velike navezane cule na klopi, kar je menda pomenilo, da so službo popustili. To mu je potrdil tudi ves pogovor, ki so ga leti imeli.

»E, saj je Bog še živ, pravim jaz,« govori starejši.

»To je vse prav in res, Tone,« oglasi se drugi, »ali jaz pravim: Bog bo že eno napravil; jaz in ti in mi vsi si pa moramo zdaj tudi sami pomagati, da si službe dobo-
mo.«

»Kaj bi zdaj to mislil!« reče tretji, »zdaj pij, tebi stoji. Jutri vstanemo pa jo mahnemo kam.«

»Bog daj, da bi takega gospodarja zalotili, kakor je bil rajnik stari.«

»On je bil zmerom pameten, samo trikrat ne. Pa naj mi kdo reče, da ni taka,« pravi drugi.

»Jaz pravim, da ni res. Rojar je bil mož, nikoli brez-umen, zmerom pameten in dober in pošten. Ta golobra-
da šleva ni vreden, da bi na gnoju ležal, katerega Rojar-
jevi konji naredé. Zmerom pameten je bil,« vpije Tone, katerega je bilo vino že razgrela.

»Trikrat ni bil pameten,« trdi oni s krikom in vikom. »Le poslušaj ti mene. Naprvo ni bil pameten, ko je to babo vzel. Ona ni bila zanj, pa je proč. Drugič je bil več ko neumen, ki si je v hiši gada izredil, tega Vilibalda — ko bi sem prišel, brž ga počim za uho, če me prav zapró, tretjič je bil pa še najbolj neumen tačas, ko se je ubiti dal Turkom, kakor tudi Jernej pravi.«

»Če pa tako misliš, pa dobro govoriš,« pravi Tone.

»E, Bog te! Gospod Rojar poprejšnji je bil ves drug. Naj bi se mu bil kdo tako postavil, ko smo se mu mi da-

nes, ko je hotel Jerneja udrihati, nikdar bi ne bil današnji večer takole pil tu, ko mi zdaj.«

»Šleva je šleva!« reče četrti.

»Ali zakaj je šleva? Zakaj si ne upa nič storiti? Zato ker mu vest pravi, da ni nič vreden. Ko bi bil danes vedel, da ima on pravico na jeziku in v dejanju, bil bi že drugače na noge stopil. Tako ga je pa grizlo, češ saj bi res moral storiti, kar Jernej pravi. Pa štel je ta potuha še druge reči zraven, to si že mislite.«

Tako je govoril Tone in poklical še en vrč vina.

Tuji gospod pri mizi tik peči je pri tem razgovoru dva pota tako vzdihnil, da ga je krčmarica gledala in vprašati hotela, ali je bolen ali kaj. Ker je slonel tih ob mizi ter ni ne na pijači niti jedi veliko škode storil, potrjalo jo je še bolj, da mora biti bolen. Toda nadlegovati se ga ni upala in čakala je rajša, da bo kaj zapovedal. Bralec lahko razume, da je imel Rojar vzrok, zakaj je sedel otožen, po bit in potr.

Ganilo ga je v njegovi žalosti samo to, ker je videl, da je pri svojih ljudeh še v dobrem spominu. Več ko enkrat ga je bila volja vstati in stopiti med hlapce; ali vselej ga je neki premislek odvrčal, bodisi da je hotel več izvedeti popred ali da je imel vse drugače načrtano, kako bo delal, ali pa da se je bal, če ga bodo hlapci spoznali ali ne, ker je bil od zadnje bolezní še shujšan in so bili preveč v veri, da je mrtev.

»Kje je neki Jernej tako dolgo?« pravi zopet Tone.

»Išče menda, pa ponoči ne bo nič našel,« reče drugi.

»Saj jaz pravim, to vse je čudno, da se tako mlado zaleti; ali tako nevarno in grozovito vendar še ni, kakor si Jernej misli. Meni bi bilo tudi žal, ko bi se izgubilo, saj sem imel punčeta še sam zares rad. Ali jaz pravim, da ni mogoče, da bi se izgubilo. Kje v kakovi hiši tiči, pri kakem kmetu. Saj doma revici ni bilo prebiti. To so volkovi, to niso ljudje. Tako jo gledajo, ko bi bila z materjo priberačila.«

»Revica!« pravi krčmarica. »Meni se smili. Res ne more biti otroku doma dobro, da se v takem vremenu od hiše spusti! Jaz ne vem, če ti ljudje mislijo kaj na Boga in na poslednjo sodbo ali nič.«

»To jima še na misel ne pride; ti pa jaz bova na sodbi, onadva ne, tako si menda ta potuha in hudoba misli.«

»Otroče je bilo menda na pol že iz uma,« pravi krčmarica dalje.

»Kaj bi ne bilo! Saj je malo revico ona tako pogledovala, kakor bi imela hude oči, on pa še grše. Otrok pa tega vajen ni bil, dokler je bil prejšnji gospod Rojar živ in zdrav doma.«

Rojar vsega tega govora v svojem zamišljenju ni poslušal; šele ko je slišal, da zopet njegovo ime imenujejo, povzdignil je vdrugič glavo in poslušal. Toda zdajci so

zašli na druge manj važne pomenke, pri katerih so počasi zavrstjo po klopeh polegli in pospali tako, da je nazadnje sam Tone ostal, ki je krčmarici zdaj to, zdaj to razkladal. Tudi vitezov spremljevalec Štefe se je bil, utrujen od dolgega pota, zleknil po klopi. Krčmarici se je menda že pozno in svečave škoda zdelo, kajti opomnila je viteza, da se lahko uleže, kadar hoče, na posteljo, katero mu je bila tik peči vkup znesla. Tudi starega hlapca Toneta, ki je še vedno znal kaj novega povedati, ni več tako rada poslušala in z večkratnim zdehanjem hotela naznaniti, da sinoči ni dosti spala in da se olje ne dobó zastonj. Pa kakor se je videlo, naša dva gosta nista bila s krčmarico enakih misli niti zaradi spanca in nje-gove potrebe niti zastran draginje borne svečave; kajti tuji gospod je kakor vkljub zamišljen slonel in slonel, Tone pa je polagoma cukal kapljico iz vrča.

»Nekdo trka,« pravi Tone, »pogledi, pogledi, to bo Jernej.«

Žena gre odpirat in res stopi stari Jernej v stanico. Na obrazu se mu je bralo, da je žalosten in potr.

»Ni nič?« vpraša Tone in mu pomoli pijače.

»Kaj bo, kaj bo, o Bog v nebesih! Otroče bo zmrznilo. Že leto in dan nisem toliko prehodil, pa vse je bilo zastonj. Kakor bi se bila v zemljo udrila,« pravi Jernej.

»Bo že Bog dal, da bo vse prav. Najbrž je na gorkem kakor mi. Saj ni že brez vsega uma,« reče mati krčmarica.

Vendar poštena Jernejeva duša se ni dala utolažiti. Ljubil je mladenko, kakor da bi bila njegov otrok. Srpo je oči uprl na mizo in nekaj časa molčal. Potem pa je nenkrat sklonil se pokonci in staro, trhlo lice je zažarelo.

»Za Boga!« rekel je in jezno ob mizo udaril, »če se bo dekletu kaj zgodilo, potlej se pa morda ena pripeti, ki se ne sliši vsak dan. In pa jaz pravim, da se bo stari gospod France Rojar, tudi če na Turškem trohni, iz groba spel, ko mu bodo na onem svetu povedali, da je njegov rejenec in žena vzrok, da je lastna hči v gozdu zmrznila — v grobu se bo obrnil in bo prišel temu vražjemu Vilibaldi du kosti trest.«

Zdaj je vstal tujec izza mize pri peči. Šele besede Jernejeve so mu razjasnile strahovito novost, o kateri je tekel pomenek med ljudmi tu. Bled in strašen je stopil pred Jerneja in s čudovitim glasom vprašal:

»Kaj praviš, kaj je z mojim detetom?«

Jernej, Tone in krčmarica so preplašeni pogledali neznanca.

»Jezus, Marija!« zavpije Jernej, odpre usta in oči in, ko bi se bil strop nad njim spesnil in vrh njega zgrudil, ne bi se bil mogel bolj ustrašiti. Kajti spoznal je to lice, podolgasti obraz, obleko, velikansko postavo — ves njegov

stari gospod je stal tukaj. Toda Jerneju ni nikdar na misel prišlo, da bi bil še živ, mislil je torej zdaj, da je na njegov poklic zares vstal vitez iz groba, da je ta njegov duh. Rojar je videl to splošno otrplost, spoznal je hlapčevu vero, zato je dejal z rahlejšim glasom:

»Jaz sem, vaš gospodar; niso me Turki ubili! Govori, kaj si dejal, kaj je z mojim otrokom?«

Zdaj je šele začela Jerneju zopet kri navadno po žilah teči, skočil je on in Tone pokonci in poljubovala sta gospodu roko. Vendar je moral Rojar še enkrat vprašati, preden je izvedel, kaj je z njegovo hčerko. Kakor iz uma je dirjal po izbi gor in dol in zdihoval: »O Bog, ti kaznuješ me strašno! Zadnje upanje, ki me je vleklo domov, zadnja tolažba, ki me je vezala na življenje, tudi to si mi vzel! Zakaj mi nisi dal umreti? Ali ni vse drugo že dosti strašno?«

Zdajci obstane. Na misel mu pride, da je v gozdu slišal neki otročji glas, katerega je njegov spremljevalec imel za krik mlade lisice. Iskra upanja ga prešine, naglo ogrne plašč, prepaše meč in reče hlapcema, naj gresta ž njim.

Dobro uro pozneje se vrnejo trije možje v krčmo. Rojar prinese nesvestno, na pol zmrzlo dete v naročju. Krčmarica je bila medtem druge speče hlapce zbudila in jim skoro neverjetno čudovito novico povedala, da je stari

gospod z Rojinja živ in cel prišel iz vojne. Rojarja so leti z veseljem in vriskom sprejeli.

Rojar ni mogel do konca poslušati, kar so mu potem zvesti služabniki o domu pravili. Čutil se je od dolgega pota, premraženja in bridkih skušenj poslednjega časa tako polomljenega, da se ni mogel več na nogah držati.

Ko je prepovedal hlapcem, da ne smejo pred jutrom razoznani njegove vrnitve, in ko se je prepričal, da sta krčmarica in Jernej vse storila, kar je bilo potreba ubogemu otroku, kateri tudi potem, ko je malo k sebi prišel, ni precej spoznal očeta — ulegel se je, Boga proseč, naj bi ga še vsaj nekaj časa ohranil bolezn, o kateri se mu je bilo po pravici bati, da se po tolikem dušnem in telesnem trpljenju povrne, tem bolj, ker še popolnoma ni bil zdrav.

Vendar vsem prepovedim nasproti se je kakor blisk razvedelo drugo jutro ne samo v gradu, ampak tudi po vaseh in posameznih hišah daleč okrog, da je prvi mož gospe na Rojinju prišel nazaj.

Zvedavo so ljudje pričakovali, kaj se bo posihdob na Rojinju godilo. To se ve, da ni nihče slutil, s kako hudobijo je prišel mladi Vilibald do tega mesta, in so zato mislili, vse se bode zlahka dalo poravnati, stari bo stopil v svoje prejšnje pravice, mlajši pak se bode moral umakniti.

VII. VESELEJŠA LETA

Kaj je France Rojar prav za prav namerjal storiti z Vilibaldom in s svojo ženo, kadar pride na dom, tega ne vemo za gotovo. Pravljičica nam dvoje pripoveduje; prvič pravi, da je imel namen, na strašen način maščevati se nad svojim pobožnikom, svojo ženo pak najprvo preskusiti, ali je bila tudi ona v zvezi in zmenku z morilcem, in potem vtakniti jo v kak samostan v vedni zapor, sosebno ko je slišal, kako brezsrčno in neusmiljeno sta ravnala z nedolžnim njegovim detetom. Pa če pomislimo, da je vitez v vseh dejanjih, kar nam jih je pripoved ohranila, skazoval se dobrosrčnega in nikakor ne maščevalnega in nekrščanskega, bomo rajši drugemu verjeli, kar ljudje pripovedujejo, namreč, da je hotel Vilibalda samo iz svoje hiše pregnati, ženo pa kje preskrbeti in ji priliko dati, da bi se spokorila.

Vendar ni mu bilo treba ni tega ni onega storiti. Ko je prišel s svojo še bolno hčerjo na Rojinje, ni našel nobenega, da bi bil ali ostro ali krščansko ž njim postopal. Vilibald in žena sta bila, začuvši jima neprijetno novico, nanagloma in tiho pobrala nekaj dragocenosti in pobegnila. Nihče ni vedel kam.

Za prvega bi bilo morda še mogoče priti jima na sled, ko bi bil Rojar hotel kakega opravičevanja terjati od nju; toda ni se moglo to zgoditi, tudi ko bi ga volja bila. Kajti komaj je bil na domu, že ga je vrglo zopet na posteljo.

Že so ljudje ugibovali, da bo predkone grad Rojinje prišel kmalu na tujo rodovino, ker je tudi mala Anica od tiste čudne noči sem zelo bolehal. Pa prišel je v zdravilstvu učen menih in, ko je spomlad jela bližati se, hvalili so že Rojarjevi podložniki Boga, da je stari dobri gospod zopet na nogah. Še pred ko oče pak je bilo ozdravelo dekle, katero je v očetovem naročju kaj kmalu pozabilo hude mačehe in nemilega očima.

S časom so Rojarjevi sosedje in prijatelji izvedeli celo dogodbo in črno nehvaležnost Vilibaldovo in so viteza pogosto obiskovali. Tako je stari čedalje bolj pozabil grenke svoje skušnje. Čas in premišljevanje kakor tudi njegovo dobro srce so mu dan na dan bolj ohladili srd in togoto nad sovražnikom. Celó hudo se mu je nekako storilo, kadar je pomislil, da morda tista žena, ki je s sveto vezjo njemu poročena, čeravno je morda vse zaslužila, nadlogo in revščino trpi v daljnem svetu. Zato je pozvedoval in popraševal za njo in Vilibaldom, toda njen sled se ni dal daleč iskati in vsa prizadeva je bila zastonj.

Preteklo je tako več let. France Rojar po vrnitvi iz bitve pri Sisku ni bil več tisti trdni, koreniti mož ko popred,

ampak vidno se je staral. Lasje so se čedalje bolj belili, zastavna in močna njegova postava se je jela od leta do leta bolj sključevati in vedno manj ga je bilo videti.

Lahko si je tudi misliti, da ni bil v družbi več tisti veseli mož ko popred, da je opustil lov in vsakršno zabavo, kakršno je ljubil nekdej, in da je postal tih, zamišljen in resnoben starec, ki ni iskal družčine ni veselja razen enega, ki ga je imel doma, in to njegovo veselje je bila hčerka.

Anica je zrasla do lepe device. Bila je očetu to, kar nam je vsem oko, in še več. Zato pa mu je bila edina skrb, da bi izredil iz nje krepostno, pobožno deklico, ki bi bila vredna hči poslednjega Rojarja. Morda je kdaj starec vzdihnil sam pri sebi v kaki tihi uri, da mu Bog ni sina dal, ki bi bil z njegovim premoženjem tudi njegovo ime ohranil na svetu: toda tega ne moremo kar naravnost reči, gotovo je le to, da je bila želja zastran Aničine prihodnosti le-ta, da bi, sama čednostna, dobila poštenega mladeniča v zakon, ki bi ji bil po njegovi smrti izdatna bramba in zaslomba.

Da bo zeta dobil prav lahko, to je Rojar dobro vedel. Anica je bila najlepše dekcle v okolici in, kakor se je videlo, bi si bil nekateri mladenič med kranjskimi velikaši v srečo štel, krasno Rojarjevo v zakon dobiti, morda toliko bolj, ker je bila edina hči in edini otrok in je bilo za gotovo pričakovati, da bode imela za doto vse premo-

ženje, kar ga je bilo na Rojinju. To premoženje sicer ni bilo posebno veliko, kakor smo že povedali, vendar je zlasti med manjšimi in srednjimi plemenitaši Rojar veljal za precej bogatega. Znano je pa, da je bogastvo tista reč, katera očetom najbolj dopada, kadar sinove ženijo.

Ni mu bilo treba dolgo čakati. Pa kakor je v vsej Rojarjevi usodi bilo zmerom kaj nenavadnega, tako nam tudi pravljica v kratkih obrisih pripoveduje, kako sta se Rojar s svojim poznejšim zetom in Anica s svojim možem prvič po nenavadnem in čudovitem potu seznanila.

Obiskal je Rojar nekdam daljne svoje sorodnike in je vzel s seboj tudi Anico. Tačas pa kraji po naši domovini niso bili tako varni za popotne ljudi kakor dandanašnji. Po samijah in gozdih je bilo veliko klatežev, ki so živeli samo od tega, kar so s silo vzeli drugim ljudem. Živeli so pa taki ljudje tedaj toliko laglje, ker gosposke niso bile nikakor tako urejene kakor današnji dan. Graščak je bil samolastni gospodar pravice in postave na svojem zemljišču, pa dostikrat ni mogel ali ni hotel ali se ni potrudil, da bi potrebil take nemirne in brezpostavne ljudi.

Ker je bilo ravno tačas veliko slišati o razbojnikih in njihovih nadlegovanjih, vzel je bil Rojar precejšno krdelce oroženih hlapcev s seboj, sosebno ker je šla hči

ž njim in jo je hotel vsakršne neprijetnosti in nepotrebne strahu obvarovati.

Srečno je bila prišla mala tropa na samotni gradič na spodnjem Dolenjskem in po nekaterih dneh se je vračala zopet nazaj.

Bilo je zvečer poletnega dne, ko so jezdili potniki skozi nizko hosto komaj dobre štiri ure še od Rojinja. »No, coj gremo do doma,« rekel je stari Rojar in je z očetovsko ljubeznijo utolažil bojazni in odsvetne opombe svoje hčere, ki je tik njega jezdila.

Čeravno se je v zahodu še zadnja bleščeča proga večernega sonca ob vrhovih daljnih hribov znamovala, svetil je že mesec v vsej krasoti na vzhodnem nebu, tako da so posamezni razraščeni gabri in sive skale, dvigajoče se ob jarku na levo samotnega pota, kaj čudno zasenčevale nekatera mesta na lahko vzvišenega klanca, po katerem so popotniki jezdili. Dva hlapca, starega Jerneja in mladega Štefeta, katerega zdaj tudi najdemo v vitezovem spremstvu, bil je Rojar komaj pred dobro četrto uro naprej poslal, da bi doma na gradu napovedala njihov prihod in ukazala večerjo pripraviti za trudne prihodnike.

»Tod bi enemu ne bilo varno v mraku hoditi,« rekel je eden hlapcev tovarišem.

»Jaz ali ti bi brez skrbi šel, ker nimava nič,« odgovori oni, »pa je vendar res pripraven kraj za tiste, ki radi človeku v žepe pogledajo.«

Ravno so bili medtem na vrh klanca prišli, ko srečajo spehanega kmečkega moža, ki jim je ves v strahu bolj kazaje kakor z jezikom pravil, da doli v dolini je šest roparjev udarilo na tri popotne. Na Rojarjevo povelje so hlapci hitro pognali in, ko bi trenil, zagledali so boj med več možmi na sredi pota. Dva sta bila še na konju, eden pak je bil že s sedla padel in se je samo še kleče branil dvema drugima, medtem ko sta onadva štiri druge že komaj odbijala. Po kriku in klicu na pomaganje so spoznali hlapci svoja tovariša Jerneja in Štefeta. Roparji, videvši nove sovražnike, so se naglo umaknili in, ko je Rojar s svojimi na mesto prišel, videl je, da je tretji med borilci mladenič kakih tri in dvajset let, kateremu se je že po vnanjem opravku poznalo, da je iz višjega stanu. Imel je nekoliko razbito glavo, vendar je s Štefetovo pripomočjo še prišel na konja in je ginjen zahvaljeval se Rojarju in sosebno dvema hlapcema za pomaganje ravno o pravem času. Bil je to Peter Koren, sin precej imenitnega graščaka v deželi, in je z veseljem sprejel Rojarjevo ponudbo, naj gre za to noč na Rojinje ž njimi.

Jerneju je tudi malo kri tekla iz rane prek čela; vendar se ni zmenil za to in čudno je bilo, da je bil nekaj v misli

vtopljen ter da ni po svoji navadi hotel praviti, kako se je branil in kako je mahal.

Precej pak, ko se je Rojar zmenil nekoliko s tujcem, poklical je gospoda na stran in je skrivnostno dejal, obrisavši si kri z lica:

»Gospod, kaj menite, koga sem videl med temi hudniki? Kdo me je mahnil po čelu, kaj mislite?«

»Kri ti teče!« dejal je Rojar, ki je starca posebno rad imel in je šele zdaj zapazil Jernejevo rano. »Obveži se najprvo.«

»O, nič ne dé, malo je prasn timer, drugega nič; vsi ti ljudje so zanič; pa kaj pravite, kdo je bil?«

»Kako bi to vedel! Ali si morda ti katerega poznal?«

»Poznal sem ga, poznal in tudi vi bi ga bili spoznali, čeravno je raztrgan in star videti in suh in grd. Pa jaz ga nisem še zgrešil. Bil je — Vilibald.«

Rojar je ostrmel. Čudno ga je presunilo. On med roparji?

»Ti si se motil,« odgovori hlapcu.

»Motil? Ne, ne, jaz imam res stare oči, gospod, pa dobre. Komaj dvajset stopinj sva bila proč, ko so padli nad onega gospoda tukaj in, precej ko sva zagnala krik in se je ta človek proti meni spustil, zazdelo se mi je, da sem ga že videl. Ves on je. Vselej je bil boječ in neroden v orožju in še zdaj je tak; zato se je mene lotil, najstarejšega, češ ta bo že šel. Ko je roko vzdignil, tedaj sem se

jaz toliko odmaknil, da ni konj v jamo stopil, in tačas ga je malo mesec obsijal in še zdaj mi je pred očmi, precej sem ga spoznal. Da, Vilibald je, Vilibald! Jaz bi mu bil že utrnil eno, da bi jo bil pomnil do sodnega dne; ali z menoj je proč, nisem več trideset let star.«

Rojar je nekaj časa molčal. Torej tako daleč je prišel ta človek, mislil si je.

Nekdaj je bil njegov ljubljenec, ničesar mu ni manjkalo; dasiravno brez staršev, našel je bil vendar v njem drugega očeta in vsak človek je pričakoval iz tega tihega mladeniča najboljšega moža v vsakem obziru. Kako se pač more človek zmotiti v svojih razsodkih! Ravno tisti mladenič, čigar telesni lepoti se je vsakdo čudil, kdor je prišel na Rojinje, o čigar prihodnosti je moglo le dobro ugibati se, ravno tisti je bil zdaj med izvržki vsega ljudstva, tisti, ki ga je on in, kdor ga je poznal, ljubil, bil je zdaj sovraštvo in mržnja vsakemu poštenjaku. Tako se razširja hudobija od stopinje do stopinje in težko se je vrniti človeku zopet na pravo pot, potem ko je je že tolikanj zgrešil, da je ne najde zlahka več.

»Torej meniš, da si ga dobro poznal?« povzame še enkrat Rojar.

»Saj vam pravim,« reče Jernej; »zakaj, čeravno je ves drugačen na životu in obličju, imam vendar ves njegov obraz tako v glavo vtisnjen, da bi vse zastavil na svojo besedo, da ni bil nihče kakor on.«

»Le tiho bodi,« pravi Rojar, »ne pravi nikomur tega.«

»O, ne bojte se, nisem babji! Zato sem vam povedal na tihem. Pa če se bo tod okrog kaj klatil, bodo ga tudi drugi spoznali in videli boste, da bo kmalu vsem ljudem na jezikih,« reče Jernej.

Rojar je potem počakal Petra Korena, ki se je bil medtem že precej seznanil z gospico Anico, kateri je nova tovarišija hitro prepodila prejšnji strah.

Ker se je skazalo, da je bila mladeničeva rana vendar hujša, kakor je sam mislil, ostal je na gradu dalje časa, kakor je bil za prvega namenjen.

Prikupil se je v tem času staremu gospodarju in hčeri njegovi tako, da je prvi rad poslušal ga, ko je pri odhodu boječe poprašal, ali bi mu hotel dati hčer v zakon. Ker je čez nekaj dni tudi oče Korenov prišel na Rojinje in ponovil sinovo prošnjo, privolil je vitez z veseljem v zvezo in svatovščina je bila določena na prihodnjo pomlad. Preden je pa sneg zapadel in skopnel, dogodili ste se še dve reči, katerih bralcu ne smemo zamolčati, ker nam razjasnjujete poslednjo usodo nekaterih ljudi, ki smo jih bralcu že poprej pred oči postavili.

VIII. ZASLUŽENA KAZEN

Prerokovanje starega Jerneja, da se bo kmalu razvedelo, kdo je med tatovi in razbojniki, uresničilo se je kaj naglo. Ta in oni je videl Vilibalda v tem okraju in je to reč kakor neslišano in neučakano novico pravil od soseda do soseda. Več predrznih napadov je pripravilo prebivalce po okrožju v strah, tako da so si Rojar in drugi graščaki okrog na vso moč prizadevali, nemirneže v roke dobiti. Tega sicer niso mogli, vendar njihovo prizadevanje je vsaj toliko dobrega obrodilo, da so razbojniki iz kraja izginili in se više pomaknili. Lahko se da misliti, kako je bilo Rojarju težko pri srcu, ko je za gotovo vedel, da se nahaja med temi ljudmi eden njegove rodovine.

Kmalu so povedali, da so se ti razbojniki prikazali bliizu Višnje gore, majhnega mesteca pet ur pod Ljubljano. Že več strahovitih umorov so ljudje naštevali, zraven pa dejali: »Višnjanje imajo vislice in hude roke; vsake stvari je pa enkrat konec.«

Vemo, da bralec ni še pozabil drobnega priletnega možička, Črtka, lovca in malega kupčevalca od Kolpe, ki je, kakor je sam rad povedal, nekdam Rojarju s svojo

zdravilno umetnostjo tako uspešno na noge pomagal. Ker je že več let v naši povesti poteklo, kar svojega poštenjaka nismo srečali, utegnil bi morda kdo vprašati, kaj je ž njim. Ali še živi, lisičja duša? Na to mu odgovorimo, da še, in glej, ravno na potu proti gorenji strani ga srečamo. Spremenil se ni dosti, samo lice se mu je še bolj zgubančilo in lasje so mu skoro popolnoma beli postali. Ali svojega veselja, s culo na rami po svetu hoditi in barantati, ni popustil, čeravno je včasih tožil, da ga noge zapuščajo in da niso več tako lahke ko »njega dni«. Rojar je bil precej po svojem prihodu na grad odločil njegovim sosedom drvarjevim lepo zemljišče pod gradom in precej so se bili tja gor preselili. Iz hvaležnosti do Črtka je bil gospod tudi njemu ponudil kočo in lep kos zemlje, ali Črtek je pomislil, da na stare dni se ne bo dobro z zemljo ukvarjati in da bo še zmerom najbolj vesel, če ostane na svojem starem domu, če ribe, vidre, lisice in polhe lovi in včasih po božjem svetu roma, zato ni nič vzela od Rojarja; samo to si je izgovoril, da se sme oglašiti, kadar mimo hodi. Tudi to pot se je bil oglašil pri svojih prijateljih, zadovoljni in srečni drvarjevi družini, in na gradu in prav dobro se mu je godilo.

Prišel je bil Črtek v mraku do mesta Višnje gore. Pa mestjanje, že od nekdanj malo bolj ošabni ko navadni ljudje, niso mu bili nič po volji, ker niso hoteli nič kupovati od njega. Zato jim pa tudi naš možec ni bil poseb-

no prijatelj ter celo ni hotel v Višnji gori prenočiti, če ravno je bil star Višnjan tako prijazen, da ga je opomnil, naj nikar ne hodi v pómraku in sam čez hosto in klanec Stehán, ki se na severni strani višnjanskega mesta vzdiguje in je zavljo svoje samotnosti in obraščenih hribcev potniku neljub, že kar Slovenec hodi čezenj.

Črtek je na to opombo namežiknil, z ramo pomajal, pomislil pak rekel: »Veste, vi očanec višenjski, kdo ima moje življenje in moj denar v rokah? Bog! Če on če, pa zgubim oboje, ali naj bom v Višnji gori ali pa v hosti. Jaz že petdeset let hodim, pa me ni še noben razbojnik ustavil in še zdaj sem cel.«

Po tem čudnem odgovoru jo je mahnil navzgor po poglavitnem potu proti Stehánu. Po potu pak je vendar začel premišljati, da, ko bi mu kdo bore iz žepa pobral, da bi potem ne bilo sosebno zdravo po tujih potih klavzati, zato je skrben potisnil mošnjček — ne v golenico, ker je mož bos hodil, ampak — pod kučmo.

Na vrhu klanca, kjer zdaj na Peščénjaku stoji več koč ob veliki cesti, bila je v tedanjem Črtkovem času ena sama krčma, za pešce in tovornike, kajti tačas ni bila dežela preprežena z gladkimi cestami in voznikov ni bilo tako ko današnji dan. Tukaj je naš možec še enkrat preudaril, ali bi ostal ali bi šel čez klanec. Noge mu niso bile še čisto nič pešljive, noč je bila tudi svetla in sklenil je mahni jo naprej. Pa komaj je prišel do tistih vzvišenih

jarkov na klancu, ki še dandanes pri veliki cesti stojé in kjer ljudje kažejo: tukaj so bile vislice, tu so Višnjanje svoje hudodelnike obešali — tam so Črtku tako lasje vstajali, tak strah ga je obšel, ko je v mesečini videl dva gola kola navpik in enega počez, da je nemudoma obrnil se nazaj v krčmo.

Tam je pri pijači našel samo dva človeka, ki sta imela svoje pogovore in sta se mu posebno odurna zdela. Eden je bil še mlad in nekaj bolje opravljen, pa ko mu je Črtek po pošteni stari navadi piti ponujal, ni pil, samo njegovo culo je gledal. »Ko bi bil ti kak potepuh,« mislil je Črtek, »oni zraven tebe pa tvoj brat! Prav tak je ko levičnik pri Kriščevem križu.«

Odkazal je krčmar našemu potovalcu ležišče v senu. Črtek se je zaril in zakopal in brž zaspal. Culo in kučmo s svojim pohlevnim premoženjem pak je pod glavo del. Ni dolgo dremal, ko prideta tudi ona dva pivca iz hiše spat. Ne ve se, ali sta bila tako pijana ali je bil Črtek res tako v mrvi zarit, da ga nista videla; pogovarjala sta se med seboj, kakor bi bila sama.

»Meniš, da ima kaj?« rekel je mlajši.

»Ima, ima!« odgovori starejši, katerega je bil Črtek levičniku pod Kriščevim križem primeril. »Jaz sem dedca že videl, nekaj prodaja pa skop je, kolikor toliko dobova. Vsaj tega se ne boš bal, primeš ga za tisti suhi vrat, stresneš in po njem je ko po vrabulji.«

Črtku je vroče prihajalo. Čeravno je bil že star, daviti ga vendar ni bilo volja dati se. Prijel je za nož, ki mu je tičal ob bedru, in si je mislil: »Hvala Bogu, da me še ni-mata.«

»Saj za kaj večjega nisi res zanič, zato ker si od gospo-skih ljudi. Ondan nas je bilo veliko vkup, lahko bi bili na grad Rojinje udarili, pa si ti vse skazil.«

Drugi je nekaj odgovarjal; ali Črtek je bil že toliko gluha, da ni slišal vsega daljnjega pomenka, zato ga ni povedal pozneje nikdar in tako ga tudi pravljica ni ohra-nila. Z velikim veseljem pak je zaslišal kmalu, da sta hu-da grozilca začela debelo smrčati. Polagoma in kaj skrb-no se je mož izkopal iz mrve in je po vseh štirih lezel proti lestvi. Ker mu je šumelo pod rokami in nogami, moral je vsak tretji bibolez postati in na ušesa vleči, če ga onadva nista začutila. Srečno je dotipal lestvo in na pol pogumnejši je hitel kobaliti z odra dol. Lestva je bila stara in, dasiravno je bil naš Črtek prav lahkega života, hotela je vendar nesreča, da se je že spodnji klin hreščé ulomil, ko je Črtek s svojo boso nogo nanj stopil. Na šum planeta speča dva pokonci in Črtek se tako prestra-ši, da izgubi svojo culo in kapo z mošnjičkom, kateri je vse njegovo zdanje premoženje hranil. Pa bil je zdaj pod lopo od zdolaj in onadva gori, torej na boljšem. Zato se ne pomišlja in ne oprezova dolgo časa, ampak misli: da bi te, tudi staro življenje je zame in še za koga več vred-

no ko tri mošnje; udere jo na cesto in navzdol proti Višnji gori. Kakor je pozneje Štefetu pravil, ni si še sam nikdar zaupal, da bi bil na stara leta tako urnih nog, kakor se je tačas skazalo. Ker je mislil, da sta mu ona dva popetina morda precej za petami, tekel je nepretrgoma do mesta.

Po sreči je našel tu v županovi hiši še luč in je potrkal. Tačasni mestni župan, dolg mož velike veljave, dal je na Črtkovo sporočilo, da sta v krčmi »na vrhu« dva razbojnika, brž veliko krdelo možakov, vsakovrstno oroženih, na noge sklicati in je še Črtku obljubil, da bo svojo culo in kapo nazaj dobil, ako možje ulové te prekanjene hudodelce, ki jih je bil ves sodni zbor z višenjskim gospodom graščakom vred že davno za vislice namenil.

Črtek sicer ni hotel iti z lovci, pa učakal je, preden je bilo dve uri, to srečo, da so pripeljali razbojnika uklejnena in povezana v mesto ter da so mu prinesli njegovo premoženje nazaj, kar je Črtka še posebno veselilo, zlasti ker bi se mu bilo sicer vse življenje po stari iz poljšjih kožic sešiti kučmi tožilo, ko bi mu bila v pogubo prišla.

Še današnji dan stari hvalijo tiste čase, ko je šla kar naglo glava za glavo in ko sodba ni trpela leto in dan. Tako tudi tačas niso dolgo zapirali hudodelca. Znano je bilo po vsej okolici, da je bilo že več ljudi umorjenih in obropanih v klancu Stehanu za Višnjo goro, in sodniki so znali ujeta dva klateža kaj hitro pripraviti do tega, da

sta izpovedala, kdo in kaj sta in koliko hudobij sta že počela. Zato se niso dolgo obotavljali, ampak kmalu se je sodba stekla, da bosta v strašen zgled vsem poštenim in nepoštenim ljudem na višnjanskih vislicah vrhu klanca obešena.

Eden teh dveh pa je pred smrtjo še povedal reči, katere moramo bralcu ob kratkem ponoviti.

Ko ga je sodnik vprašal za ime, imenoval se je sam Vilibald Polut. Vdal se je, da je nekdam malo časa s hudo delstvom bil dosegel gospodarstvo in zakon na Rojinju, da je na nepričakovano poročilo o Rojarjevi vrnitvi izpeljal njegovo in svojo ženo v Ljubljano, da pa tam skrit kmalu ni imel od česa živeti, da se je v siročini vedno tožeče žene naveličal ter jo naposled največji revščini popustil. Kje je zdaj, kaj dela in ali še živi, tega ni vedel. On sam je potem, ker je živeti moral, delati ne znal, prositi ne hotel, zašel k družini, v kateri smo ga našli. Kazal je pred poslednjim časom nekaj spokornosti, toda ne veliko, in nikakor ni hotel, da bi bil Rojarja pred smrtjo prosil za odpuščanje.

Malo dni pozneje je na hribu pri Stehanu tik pota na grozovitih tramih viselo mrtvo Vilibaldovo truplo in star menih iz bližnjega kloštra, ki je oba obsojenca na smrt pripravljaj, govoril je zbrani množici in kazal, kako lahko postane človek, slika in prilika božja po duši, v eni uri

podoben peklenskemu duhu, kako se potem hudobija od stopinje do stopinje narašča.

Pa nočemo se dalje ustavljati pri tako neprijaznih dogodkih; vrnimo se rajši v grad Rojinje, morda nas tam čaka kaj veselega.

IX. KONEC

Zima, ki se je dvema človekoma posebno dolga zdelala, potekla je vendarle in priprave za svatovščino so se bile na Rojinju že pričele. Nevesta Anica je bila nenavadno tiha, pa videlo se ji je z lica, da je srečna in veselega srca.

Kadar je stari Rojar videl veselega dekliča, kako radostno je pričakovala znamenitega dne, razbistrilo se mu je oko in nehote se je domislil svojih mladostnih let, ko je pred seboj videl samo lépo, zeleno prihodnost, ko si je sanjal srečno, neskaljeno življenje. Ali koliko bridkih ur mu je prineslo to življenje, koliko razločka je bilo med resnico, ki jo je videl za seboj, in upanjem, ki ga je nekdam zidal! Tako so se mu vesele misli strinjale z otožnimi.

Še bolj pa ga je potrla, kadar se je domislil sramotne smrti svojega nekdanjega rejenca, ki je nekdam pod njegovo streho prebival, njegovo ljubezen užival in celo njemu v rodu bil. Zdelo se mu je, da je s tem on osramočen in njegova poštena hiša, da sta osramočena njegova hči in zet. Nikdar ni sicer govoril niti z domačimi niti z drugimi, pa mislil je toliko več sam. Dalje je pre-

udarjal Vilibaldovo izpovedanje o njegovi ženi; ugibal je, kje je zdaj, da morda ona še pri življenju tudi skruni njegovo ime ali pa da se za svoje pregrehe v nadlogi in uboštvu strahovito pokori. In vendar je bila ona njemu zaročena, bila je tista žena, ki jo je ljubil, kateri je bil pregreho že davno odpustil!

Hči je sicer videla, da je očetu nekaj težkega na srcu, pa kaj, tega ni mogla popolnoma razumeti. Stregla mu je z vso otročjo skrbljivostjo in prijaznostjo, ali ni ji bilo mogoče dobrega starca za dalje časa razveseliti.

Bilo je dan pred svatovščino. Sonce se je nagibalo za goro. V gradu je vse vrelo in šumelo. Nevesti je bilo nekaj od veselja in pričakovanja, nekaj pa iz čudnih čutil, ki vsakega človeka presunijo, kadar stoji na prelazu v drug za vse življenje določen stan, kaj tesno pri srcu. Da bi se torej tega sitnega stanja iznebila in da bi ji čas potekel, napoti se v dolino proti vasi.

Precej pod hribom, na katerem je stal grad, bilo je precej obširno poslopje z njivami in vrtom za hišo, katero je bil Rojar dal novo priseljenemu drvarju od Kolpe in njegovi družini, našim starim znancem. Grajska hči je posebno rada imela ljudi, kateri so ji očeta smrti oteli, kakor je sam rad pravil. Dostikrat je sedela pri tej družini, ti pa so jo, pozabivši razločbe stanu, imeli za ljubega domačega gosta.

Tudi to popoldne se Anica tjakaj napoti. Pa komaj pride v dolino, zagleda tik pota raztrgano beračico. Bila je dolga ženska, ne ravno stara, ali suha do kosti in bleda ko smrt. Sedela je na jarku, v rokah držala palico in zdaj pa zdaj globoko sapo vase potegovala. Dekle ji ponudi dar, beračica povzdigne oči, srpo in odurno gleda deklico, pa ne stegne roke, da bi prejela ponujeno, niti ne reče besede. Anico nekako čudno spreleti, položi dar prednjo in hitro odide proti hiši. Bilo jo je tuje beračice skoro strah.

Komaj štirideset stopinj je gospica storila in bila je pred hišo svojih preprostih prijateljev. Vsa družina, stari, zdaj že beloglavi oče, mati in hči Reza, katera je bila že iz let prve mladosti, sedela je pri večernem delu na zeleni travi in klopici pred durmi. Zagledavši grajsko hčer, pozdravljali so jo vsi trije v enem glasu ter obenem popraševali, kaj Štefe, ki je bil v grajski službi, počne in kdaj dol pride, in voščili so gospici, novi nevesti, lepo, stanovitno srečo s prihodnjim gospodom. Zardela je gospica ter se ljudem zahvalila, potem pa zasuknila govor na druge reči in opomnila beračice, ki jo je na poti tako ostrašila.

»Saj se od tukaj vidi, glejte, še zdaj tam pri mejniku na jarku čepi! Že od srede popoldne jo vidim. Zmerom ima oči v grad obrnjene,« pravi stari grajski pristavnik, prejšnji drvar od Kolpe.

»Mora biti iz uma ali pa bolna,« reče mati.

»Ali pa nič vredna, reci,« pristavi stari.

»Mar greste tja k njej poprašat, kaj ji je?« vpraša Anica, kateri se je tuja beračica smilila, čeravno je je bilo nekako groza pred njo, da sama ni vedela zakaj.

»O, le pustimo jo čepeti, ljuba gospica! Ko se bo zmračilo, bo sama prišla, ako ji ni Bog pameti vzel. Če je pa nora, ne moremo ji nič pomagati in ji največjo dobroto storimo, ako jo pri miru pustimo,« pravi oče.

Pogovarjali so se potem še druge reči. Ko je mrak nastopil, odpravila se je Anica zopet gor v grad; ker pa vidi, da beračica še tam čepi, bilo jo je strah sami iti mimo nje, ker je za trdno menila, da mora nora biti. Spremil jo je torej stari pristavnik blizu do grada.

Nazaj grede ni več našel beračice pri stezi, ampak, priševši domov, jo vidi na vežnem pragu svoje hiše sedeti.

»Kaj bi radi, ženska?« vpraša jo drvarjeva žena.

»Da bi se kam ulegla, zelo sem trudna,« odgovori tujka s slabim glasom.

»Kako je to, da ste trudni, saj ste cel dan skoraj sedeli? Ali ste bolni?« pravi hišni gospodar.

Beračica odkima, da ni bolna; pa na obrazu, glasu in vsem životu je bilo videti, da je bolna. Gospodinja ji je hotela brž v hiši postlati, pa mož njen je bil previden in je svoji ženici na uho pošepnil: »Kaj si neumna? Vsa raz-

capana je; še kaj živali in mrčesa bi utegnila v hišo zane-
nesti. Mrzlo ni na slami v lopi in, da je ne bo zeblo, dá
se ji gorke večerje in odeje.«

In ker je imel stari mož še to slabost, da je tudi praz-
ne reči malo veroval kakor tačas ljudje skoro sploh in še
dandanašnji dan nekateri neumneži, dostavil je tudi:

»Bog ve, jaz ne, če nima ženska še kakih drugih muh.
Da ni nora, to se vidi. Morda zna več ko mi vsi in bi nam
še kaj naredila, če v hiši spi. Kdo vé, ali je res tako slabot-
na, ko mi s svojimi neučenimi očmi vidimo.«

Tako je bilo določeno in beračica je šla v lopo na sla-
mo spat. Pa gospodar, ki jo je spremljal, ta je videl, da
komaj komaj še noge prestavlja. Ko ji zanese potem
Reza večerje, ni je mogla več použiti in vse tri hišne ljudi
je jelo skrbeti, da ne bi ženska na smrt zbolela v njihovi
hiši.

Vse je pospalo.

Pes je okrog polnoči jel strašno lajati okrog hiše.

Gospodar se zbudi in, ker se mu je psov nemir zdel
zelo nenavaden, vstal je, prižgal svetilnico in šel ven.

Slišal je stok in ječanje iz lope, kjer je beračica ležala,
sicer pa okoli in okoli hiše ni bilo nič. Pogleda k ženski
ter se prestraši, ko jo najde vso plavo v obraz. Oči so se
ji bile vidno udrle in kakor iz stekla so se čudno premi-
kale sem in tja.

»Za božjo voljo, umrla bo!« pravi starec in teče klicat hčere in žene.

Ko pridete še te dve blizu, bila je bolnica mirnejša, mislili so, da ji bo odleglo. Čudno je pogledala tri pred seboj stoječe osebe, pokazala na zlati prstan, ki ji je bil na desnici, in velela, da ga izroče Rojarju; potem je poprosila duhovna. Duhovni gospod še v noči pridejo in jo spovejo.

Precej potem pak je otrpnila in, preden je Reza prinesla mrtvaško svečico in molek za roženkranec, začela je tujka — umirati.

Navsezgodaj je drugo jutro v cerkvi pod gradom tik vasi zapel mrtvaški zvon. Goste, ki so bili na Rojinju pripravljene na svatovanje, kakor tudi kmečke ljudi, vse je ta glas osupnil, kajti vsak je mislil le veselo zvonjenje na ta dan slišati.

Prišel je stari pristavnik v grad, pa ne samo svojega sina Štefeta obiskat in priprav za pirovanje gledat, resnega lica je vprašal po starem gospodu in je temu skrivnostno naznanil, da je v njegovi hiši neka ženska umrla, ki je smrtno uro imenovala še njegovo ime.

Precej potem je odjezdil Rojar naglo s starcem na njegov dom.

Stopivši v hišo, kjer je že mrtva ležala in kjer je bilo nekaj ženic okrog nje, pogledal je prstan, katerega mu je Reza dala, rekši, da ga je beračica imela in rekla njemu

dati: bil je njegov prstan. Vsa barva je zginila Rojarju z lica. Migne, naj ljudje odidejo. Odgrne s tresočo se roko prt z mrtvega obličja — in — spozna v tem koščenem obrazu ostanke in obrise — svoje nekdanje lepe žene.

Kolena se starcu pošibijo, pade na tla in on, ki od otročjih let ni solze poznal, zjokal se je pri tem pogledu na ves glas; debele solze so se udirale po velem licu na prsi, katere so skusile toliko grenkobe na svetu.

Svatovščina je bila odložena za več tednov.

Gostje, ki so prišli na pirovanje, imeli so zdaj pogrebovati. Bil je torej po Rojarjevi naredbi veličasten pogreb, katerega se pa sam zavoljo bolehnosti ni udeležil.

* * *

Nekaj mesecev potem je bila poroka. Na gradu Rojinju je bil odsihdob nov gospodar, s katerim pa so bili služabniki in podložniki v okolici ravno tako zadovoljni ko popred s Francem Rojarjem.

Ta poslednji pa ni dolgo gledal sreče svoje hčere. Zadnji žalostni dogodki so ga bili tolikanj potlačili, da se je naglo in vidno od dne do dne bolj bližal grobu. Preden je dočakal, da bi mu bil prvi vnuk rojen, preselil se je tjakaj, kjer človeka ne težé nobene skrbi in zadrege več, kjer kraljuje večni mir in večna resnica.

Anica je s Petrom Korenom dolgo let živela v sreči in zadovoljnosti; in kadar je s svojimi otroki govorila, pe-

ljala jih je rada dol v dolino na tihi grob rajnkega, potem pak se je rada glasila v grajski pristavi, kjer so po Štefetu ženitvi prebivali tudi srečni ljudje in med njimi stari Črtek, ki se je bil k starim prijateljem naselil, ko ga noge več niso hotele nositi po svetu, popustivši svoje lisice in vidre in ribe ob Kolpi; ta jim je veliko pravil o Rojarju in svojih lastnih skušnjah po slovenski deželi.

www.omnibus/beseda

ISBN 91-7301-306-4